

LUNDS UNIVERSITET
Humaniora och teologi

”Om man är ny i Sverige kan det ta lång tid
innan man förstår svenskars syn på sexualitet”

En kritisk diskursanalys av sex- och samlevnadsundervisningsmaterial
inom SFI.

Mónica Benitez Caris

Kandidatuppsats
Mänskliga Rättigheter
Våren 2010

Handledare: Lina Sturfelt

Abstract

The demand for sex education targeting immigrants is a debated issue in Sweden. Generally sex education targeting immigrants has been carried out through *Swedish for immigrants* (SFI), since it is an educational institution which reaches a lot of newly arrived adults in Sweden.

In this essay I examine two pieces of sex education material which have been used in SFI. The main purpose is to scrutinize how sexuality, gender and ethnicity are being conceptualized in the material and how they intersect. The analysis is carried out by using *critical discourse analysis* (CDA) and examines the hegemonic discourses and ideologies surrounding the construction of sexuality in the material.

The study shows how the conceptualization of sexuality is closely linked to constructions of gender and ethnicity and how they together form a “Swedish sexuality”. Furthermore, I also discuss how the sex education materials are normative in its mediation of this Swedish sexuality.

Keywords: sex education material, Swedish for immigrants (SFI), critical discourse analysis, intersectionality, sexuality

Förkortningar

HIV	Humant immunbristvirus
Lafa	Landstinget förebygger aids, Stockholm läns landsting
RFSU	Riksförbundet för sexuellupplysning
RFSL	Riksförbundet för sexuellt likaberättigande
SFI	Svenskundervisning för invandrare
SIDA	Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete
STI	Sexuellt överförbara sjukdomar

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	1
1.1	Syfte och frågeställningar	2
1.2	Material och tillvägagångssätt	3
1.3	Disposition	4
2	Tidigare forskning.....	6
2.1	Sex- och samlevnadsundervisningsmaterial	6
2.2	SFI.....	6
2.3	Sex- och samlevnadsundervisningsmaterial riktat till SFI-elever	7
3	Teoretiskt ramverk.....	9
3.1	Sexualitet	9
3.2	Kön.....	10
3.3	Etnicitet.....	10
3.4	Sexualitet, kön och etnicitet.....	11
3.5	Intersektionalitet	12
3.5.1	Kritik	13
4	Metod.....	14
4.1	Kritisk diskursanalys som teori.....	14
4.1.1	Makt, ideologi och hegemoni	14
4.2	Kritisk diskursanalys som metod.....	15
4.2.1	Diskurs och diskursordning	16
4.2.2	Kritik	16
4.3	Metodologiskt ramverk.....	17
4.3.1	Analys av text	17
4.3.2	Analys av diskursiv praktik	18
4.3.3	Analys av social praktik.....	18
5	SFI.....	20
5.1	Styrdokument.....	20
5.2	Historik	20
5.3	Samhällsinformation	21
5.4	SFI och sex- och samlevnadsundervisning.....	22
5.5	SFI och integrationspolitik.....	22

6	Analys	24
6.1	<i>Mellan människor- tankar om sexualitet och samlevnad i Sverige och i världen</i>	24
6.2	Analys av text	24
6.2.1	Transitivitet och modalitet	25
6.3	Analys av diskursiv praktik	26
6.3.1	Produktion av text.....	26
6.3.2	Interdiskursivitet	27
6.3.3	Intertextualitet.....	28
6.4	Analys av social praktik.....	30
6.4.1	Sexualitet, kön och etnicitet.....	31
6.5	<i>Att öppna nya dörrar- Samhällsinformation, nyckeln till Sverige.....</i>	32
6.6	Analys av text	32
6.6.1	Transitivitet och modalitet	33
6.7	Analys av diskursiv praktik	35
6.7.1	Produktion.....	35
6.7.2	Interdiskursivitet	35
6.7.3	Intertextualitet.....	37
6.8	Analys av social praktik.....	38
6.8.1	Sexualitet, kön och etnicitet.....	39
7	Avslutande diskussion	41
7.1	Skillnader och likheter	41
7.2	Slutsatser	42
7.3	Rekommendationer och framtida forskningsuppgifter	45
8	Referensförteckning	47
8.1	Litteratur	47
8.2	Offentligt tryck	48
8.3	Elektroniska källor.....	48
8.4	Övrigt material	48

1 Inledning

De senaste åren har olika statliga aktörer lyft fram frågan om behovet av sex- och samlevnadsundervisning för personer med utländsk bakgrund i Sverige. Många gånger vävs det in i kommuners förebyggande arbete mot hiv, könssjukdomar (STI) och önskade aborter eller i sexuell och reproduktiv hälsoarbete generellt.

I socialstyrelsens rapport *Samhällets insatser mot hiv/STI: att mäta förändring* (2004:13) anges att nyanlända invandrare kan främjas av sex- och samlevnadsundervisning eftersom det anses att kunskapsnivån om sex och samlevnad är låg bland nyanlända invandrare (SOU, 2004:13:216). I rapporten framgår emellertid även att kunskapsnivån om sex och samlevnad skiljer sig markant mellan individer (SOU, 2004:13:225). Eftersom en stor del av de nyanlända vuxna som kommer till Sverige studerar vid svenskundervisning för invandrare (SFI) ses det som ett viktigt forum för att nå personer med information om hiv/STI (SOU, 2004:13:225). I handlingsprogrammet för förebyggandet av aborter och STI, *På tal om samlevnad och sexualitet*, som har tagits fram av Landstinget i Kalmar Län för genomförande av projekt mellan 1998-2003, påpekas likaså att ett sätt att nå nyanlända invandrare med information om samlevnad och sexualitet är genom SFI-undervisning (På tal om samlevnad och sexualitet:48). Flertalet aktörer ser alltså SFI som ett användbart forum för sex- och samlevnadsundervisning.

Diskussioner om sexualundervisning specifikt riktad till SFI-elever är dock inget nytt fenomen. 1996 gav Statens folkhälsoinstitut (dåvarande namn folkhälsoinstitutionen) ut boken *Det mest privata. I det svenska folkhälsoarbetet*, som redovisar en rad metoder i det preventiva hivarbete som bedrevs i Sverige under första halvan av 1990-talet. På bokens baksida anges att en av målgrupperna för det preventiva hivarbetet var ”medborgare från andra kulturer än den svenska”. Även här lyfts SFI-undervisningen fram som en plattform för att nå ut till nyanlända invandrare med kunskaper om sex och sexualitet (Folkhälsoinstitutet & Mossberg, 1996:21–30).

Jag har valt att undersöka material som används inom sex- och samlevnadsundervisningen på SFI eftersom jag är intresserad av hur sexualitet framställs och formuleras inom en svensk statlig diskurs.

1.1 Syfte och frågeställningar

Mitt huvudsakliga syfte är att granska hur sexualitet framställs i materialet för sex- och samlevnadsundervisning på SFI. Detta ämnar jag att göra genom att undersöka intersektionen mellan koncepten sexualitet, kön och etnicitet i texterna. Förmedlandet av värderingar och normer som anses vara svenska samt grundlagar, rättigheter och skyldigheter har varit en betydelsefull del av SFI-undervisningen.¹ Sexualitetens förhållande till ”det svenska” och ”svenskheter” (hädanefter kommer dessa begrepp att diskuteras utan citationstecken) är därför en viktig förutsättning i uppsatsen då dess avstamp är just *svenskundervisning för invandrare*. En utgångspunkt i uppsatsen är att varken svenskar eller invandrare är givna begrepp, därmed vill jag problematisera hur dessa två kategorier formas och upprätthålls i framställningen av sexualitet. Följaktligen blir det centralt att undersöka vilka maktaspekter som formuleras i materialet. Dessutom vill jag undersöka kontinuitet och förändring i materialet som har använts inom undervisningen, därför kommer jag mer konkret att analysera två material, ett från 1996 och ett från 2007. Min uppsats kan därmed ses som ett nedslag för att undersöka hur sexualitet, kön och etnicitet framställs och formuleras över tid i sex- och samlevnadsundervisningsmaterial inom SFI. Sammanfattningsvis kommer jag att genomföra undersökningen genom att fokusera på följande frågeställningar:

1. Hur framställs sexualitet och hur ser samspelet mellan sexualitet, kön och etnicitet ut i sex- och samlevnadsundervisningsmaterialet inom SFI?
2. Vilka maktaspekter och diskurser kan urskiljas i materialet?
 - Hur kopplas dessa till intersektionen mellan sexualitet, kön och etnicitet samt till framställningen av svenskar och invandrare?
3. Går det att se kontinuitet eller förändring i hur sexualitet, kön och etnicitet framställs i de två olika materialen och i så fall vilken/vilka?

¹ I bakgrundskapitlet till SFI redogör jag närmre för hur normer, grundlagar och rättigheter har ansetts vara en viktig del av SFI-undervisningen.

1.2 Material och tillvägagångssätt

Jag kontaktade *Riksförbundet för sexuell upplysning* (RFSU) och dess styrelse i Stockholm angående min uppsats och de skickade mig en litteraturlista om befintlig sex- och samlevnadsundervisningsmaterial för SFI. I valet av material till min analys har jag utgått från litteraturlistan eftersom den sammanställer både nytt och gammalt material som har använts inom sex- och samlevnadsundervisning på SFI. Totalt är det cirka 17 böcker, men även internetlänkar och uppsatser finns med på listan. Utifrån följande fyra kriterier har jag valt två material: (1) Materialet ska rikta sig till SFI-elever. (2) Materialet ska vara statligt producerade (myndighet, landsting, kommun) eller producerat i samarbete med staten. (3) Ett informationsmaterial ska ha framställts och använts på 1990-talet. (4) Ett material ska ha framställts och använts på 2000-talet.

Undervisningsmaterial som har framställts av frivilliga organisationer har jag valt bort eftersom jag vill titta närmre på kopplingen mellan svensk integrationspolitik och SFI.² Frivilliga organisationer är förvisso också en del av integrationspolitiken men det är min uppfattning att det torde vara påtagligare och genomsyra statligt producerat material mer. Vidare har jag valt att analysera material från 1990-talet och fram tills idag eftersom migrationspolitiken skiftade namn och strategi från invandringspolitik till integrationspolitik året 1997. Under 1990-talet har dessutom både queerteori och intersektionalitet (två teorier som utgör det teoretiska ramverket för uppsatsen) vunnit mark inom både feminism och politik. Slutligen har mänskliga rättigheter och speciellt sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter införts på såväl nationell och internationell plan under mitten av 1990-talet och framåt och på så sätt etablerat sexualitetsfrågor (inklusive rätten till sex- och samlevnadsundervisning) som mänskliga rättighetsfrågor.³ Mitt material består således av publikationerna:

- *Mellan människor- tankar om sexualitet och samlevnad i Sverige och i världen* (1996), framtagit av Landstinget förebygger Aids, Stockholm läns landsting (Lafa).

² I kapitel 5 redogör jag närmre för relationen mellan Sveriges integrationspolitik och SFI.

³ Se exempelvis *Sveriges Internationella policy för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter* (2006), handlingsplanen från FN:s fjärde kvinnokonferens i Peking (1995) och publikationen från SIDA *Sexuality a missing dimension in development* (Runeborg, 2008).

- *Att öppna nya dörrar- Samhällsinformation, nyckeln till Sverige* (2007), som togs fram i samarbete mellan Vuxenutbildningsnämnden i Göteborg, SDF Gunnared/Sesamhuset och Länsstyrelsen i Västra Götalands län.

Jag har tittat på och övervägt inkluderingen av andra undervisningsmaterial men har valt att endast göra en djupanalys av de två ovanstående publikationer på grund av uppsatsens begränsade utrymme. De utgör därmed mitt primärmaterial. Fördelen med en näranalys av två material är att jag kan granska dem på djupet, dessutom är metodanvändning för uppsatsen, Faircloughs kritiska diskursanalys⁴ med dess tre analysnivåer, väldigt detaljrik och kräver närläsning (Bergström & Boréus, 2005:348). På så sätt anser jag att två material är mer fördelaktig för min analys. Nackdelarna är dock huruvida representativa de två materialen är. Sex- och samlevnadsundervisningsmaterialet som riktas till personer med utländsk bakgrund i Sverige är emellertid begränsat och författarna refererar och bygger på varandras material (exempelvis är tre böcker i referenslistan i *Att öppna dörrar- Samhällsinformation, nyckeln till Sverige* även med på RFSU:s litteraturlista). På så sätt kan jag visa på tendenser som finns i material för sex- och samlevnadsundervisning riktad till SFI-elever.

1.3 Disposition

Jag inleder uppsatsen med en introduktion till tidigare forskning inom tre områden som min uppsats består av: sex- och samlevnadsmaterial, SFI, samt en avhandling om intersektionalitet och sex- och samlevnadsundervisning inom SFI. I det tredje kapitlet tydliggör jag mina teoretiska utgångspunkter samt diskuterar och definierar centrala begrepp för uppsatsen. Därefter diskuterar jag hur kritisk diskursanalys används som metod. Jag inleder metodkapitlet med att redogöra för de viktigaste teoretiska premisserna i kritisk diskursanalys. I det femte kapitlet ger jag en bakgrundbeskrivning av SFI och den svenska integrationspolitik som SFI är en del av. Det sjätte kapitlet utgörs av en kritisk diskursanalys av två sex- och samlevnadsundervisningsmaterial för SFI-elever. I det sista sammanfattande kapitlet diskuterar jag skillnader och likheter

⁴ Se metodkapitlet.

mellan materialen och mina slutsatser av analysen samt ger rekommendationer för framtida forskning.

2 Tidigare forskning

2.1 Sex- och samlevnadsundervisningsmaterial

I avhandlingen *Ett bidrag till heterosexualitetens historia. Kön, sexualitet och njutningsnormer i sexhandböcker 1800-1920* (2005), undersöker Pia Laskar sexhandböcker utifrån ett idéhistoriskt perspektiv. Syftet är att analysera hur heterosexualitet beskrevs och förklarades i materialet. Hon studerar hur konstruktioner av normer om sexualitet samverkar med föreställningar om kön men anammar även ett intersektionellt analytiskt perspektiv. På så sätt identifierar Laskar tre olika tabun som framställdes i sexhandböckerna (1) tabu mot icke reproduktivt sex, (2) tabu mot sex mellan olika klasser, (3) tabu mot sexuell förening mellan olika etniska grupper (Laskar, 2005: 344-345). Laskar visar således hur dåtidens industrialisering, urbanisering och kolonialism i Europa påverkade sexhandböckernas föreställningar och normer om sexualitet (Laskar, 2005: 251).

2.2 SFI

I sociologiavhandlingen, *Svenska för invandrare- brygga eller gräns? Syn på kunskap och lärande inom SFI-undervisningen* (2002), undersöker Maria Carlsson dels SFI-utbildningen som institution och praktik och dels hur SFI-elever påverkas av SFI-undervisningen. Av särskilt intresse för min uppsats undersöker hon även hur normer om hur man bör leva i det svenska demokratiska samhället artikuleras i undervisningsmaterialet för SFI (Carlsson, 2002:100). I sin analys av två läromedel som användes i mitten av 1990-talet menar Carlsson att i dess presentation av Sverige görs en tydlig och återkommande dikotomisering mellan ”vi” och ”dem” (ibid.). Vidare anser hon att det även förekommer en ”fostrande ton och ambition” i läromedlen (Carlsson, 2002:101).

2.3 Sex- och samlevnadsundervisningsmaterial riktat till SFI-elever

I avhandlingen *Safe sex; Unsafe identities: Intersections of "Race", Gender and Sexuality in Swedish HIV/AIDS Policy* (2008), utför Anna Bredström en diskursanalys, inspirerad av Ernesto Laclau och Chantal Mouffe, av svensk Hiv/Aids policy. Bredström intresserar sig för hur frågor om migration, etnicitet och rasism hanteras och framställs i texter om Hiv/Aids genom fem artiklar som studien består av (Bredström, 2008:17- 18). I artikeln *Love in another country*, analyserar Bredström två sex- och samlevnadsmaterial som riktar sig specifikt till nyanlända invandrare i Sverige. Syftet med artikeln är att undersöka hur svensk sexualitet och könsidentiteter framställs (Bredström, 2008:203). Hon gör detta genom att applicera två huvudsakliga begrepp: kulturell rasism och intersektionalitet (Bredström, 2008:104). Kulturrasism refererar till hur invandrarnas kultur definieras och ställs i motsats till den svenska kulturen genom en dikotomisering, där den första anses statisk och traditionell medan den svenska kulturen framställs som föränderlig och modern (Bredström, 2008:211- 212). Bredströms avstamp är huruvida föreställningar om risker och säkerhet intersektar med representationer av kön, sexualitet och etnicitet och hur dessa är centrala för en förståelse av Hiv/Aids problematiken i Sverige. Vid första anblick är min uppsats och Bredströms avhandling lika i val av material och syfte, men de skiljer sig på flera viktiga punkter även om jag är tacksam för de bidrag som Bredström gjort i förhållande till mitt eget arbete. Jag undersöker sex- och samlevnads materialet med bakgrund i SFI och hur representationer av sexualitet, kön och etnicitet vidhållits och förändrats medan Bredströms fokus hamnar på HIV/AIDS och dess medföljande risker. Dessutom är jag intresserad av hur framställningar av sexualitet, kön och etnicitet har förändrats över tid och undersöker material från 1990-talet och 2000-talet, till skillnad från Bredström som endast analyserar material framställt på 1990-talet. Vidare har jag och Bredström tagit avstamp i två olika diskursteoretiska riktningar, hon i Laclau och Mouffe och jag i Fairclough, som i emellertid är komplimenterbara på flera sätt men som trots allt innehåller viktiga teoretiska och metodologiska skillnader (se Winter & Phillips, 1999 för en jämförelse). Däremot, då Bredström ämnar göra ett inlägg i debatten om intersektionalitet finner jag hennes studie användbar eftersom hon bidrar med exempel

om hur intersektionalitet kan användas som analytiskt verktyg (Bredström, 2008:17–18).

3 Teoretiskt ramverk

3.1 Sexualitet

Jag ansluter mig till kritisk forskning som betraktar sexualitet som en social konstruktion, som exempelvis Rosenberg (2002) och Ambjörnsson (2007), och mitt intresse är att analysera hur sexualitet framställs och vilka normer som kopplas till den. Maktrelationer och sociala processer är således av stor betydelse för min uppfattning om sexualitet som socialt konstruerat.

Jag använder mig av queerteori eftersom det belyser hur sexualitet är hierarkisk och hur dess organisering är beroende av tid och plats (Ambjörnsson, 2007:14). En av queeteorins förgrundsgestalter är filosofen Judith Butler. Eftersom Butler har ett stort inflytande på kritiska studier om sexualitet och intresserar sig för hur normer om sexualitet skapas och upprätthålls är hennes teorier av stor betydelse för min undersökning. Dessutom påpekar Butler i förordet till 1999 års upplaga av *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*, att normer för kön, sexualitet och etnicitet alltid är sammankopplade (Butler, 2007:39). Hon efterlyser således en integrering av köns- och etnicitetsanalyser och anammar ett intersektionalistiskt angreppssätt (Laskar, 2005:22, Bredström, 2005:82). Genom uppsatsen använder jag mig av ett liknande angreppssätt.

Ett centralt begrepp inom queerteori är heteronormativitet som enkelt sett är det ett uttryck för hur heterosexualitet har blivit en accepterad, normaliserad och till och med naturlig sexualitet (Rosenberg, 2002: 12-13, 100). I forskningssammanhang syftar heteronormativitet på de institutioner, strukturer, relationer och handlingar som vidmakthåller heterosexualiteten som norm och naturlig i samhället (Rosenberg, 2002:100).

3.2 Kön

Både kön och sexualitet kan betraktas som sociala konstruktioner i och med att dem förändras över tid och formas av processer i sin samtid. Men en av de långa debatterna inom queerfältet är huruvida kön och sexualitet ska studeras som separata kategorier eller förstås som samspelade och beroende av varandra (Lykke, 2007:143). Eftersom den första analytiska separationen riskerar att se sexualitet som ett könsneutral koncept och framförallt eftersom jag är intresserad av intersektionen av hur sexualitet samverkar med sociala kategorier, såsom kön, väljer jag att med inspiration från Butlers teorier analysera samspelet mellan kön och sexualitet. Butlers teorier och kritik av den skarpa distinktionen mellan det biologiska könet och det sociala genuset kom att innebära ett paradigskifte i feministisk teori och politik (Gemzöe, 2003: 138- 139). Jag anser i likhet med Butler att det inte finns ett biologiskt kön bakom ett socialt kön. Kön och genus är lika mycket konstruerat. Genus som kvinnlighet och manlighet kan då inte per automatik kopplas till ett biologiskt kön (Butler 2007: 55-56).

3.3 Etnicitet

Min uppfattning av begreppet etnicitet är bland annat inspirerad av socialantropologen Thomas Hylland Eriksen och sociologen Joane Nagels forskning. Jag använder mig av deras teoretiska utgångspunkter i uppsatsen.

Hylland Eriksen menar att etnicitet uppstår och blir relevant genom sociala situationer och möten (Hylland Eriksen, 1993:9). Centralt för Hylland Eriksens etnicitetsbegrepp är att det därmed betecknar relationer mellan grupper som betraktar sig själva och av andra som kulturellt särpräglade (Hylland Eriksen, 1993:13). Etnicitet kan följaktligen ses som en process som är förhandlingsbar och formas och upprätthålls i olika sociala och historiska kontexter (ibid.). Med etnicitet som socialt konstruerat inbegriper jag att även kultur, religion, tradition och historia inte är givet men skapar och upprätthåller en känsla av att tillhöra en viss gemenskap (Nagel, 2003:6). Nagel menar exempelvis att nationalism är en huvudsaklig form av etnicitet och syftar vanligen på en gemenskap som gör anspråk på statlig eller politisk autonomi (ibid.). En viktig utgångspunkt i uppsatsen är således att etnicitet ska förstås som en dynamisk

process som problematiserar gränser mellan skapandet av ett ”vi” och ”dem” (Hylland Eriksen, 1993:20).

3.4 Sexualitet, kön och etnicitet

I boken *Race, ethnicity and sexuality. Intimate intersections, forbidden frontiers*, undersöker Nagel samspelet mellan konstruktioner av etnicitet, nationalitet och sexualitet i flera olika historiska och samtida kontexter (Nagel, 2003:1). Nagel intresserar sig för hur framställningar av sexualitet bidrar till att forma idéer om etnicitet och nationer och vice versa (ibid.). Genom begreppet *ethnosexual* refererar hon till intersektionen och samspelet mellan etnicitet och sexualitet d.v.s. hur de definieras och är beroende av varandra för dess mening och makt (Nagel, 2003:10). Etnicitet och sexualitet kan tillsammans verka inkluderande eller exkluderande genom att definiera vad som är naturligt, normalt och gångbart (Nagel, 2003:1). Ett exempel är hur en grupp framställer en annan grupp som sexuellt olik sin egen genom att deras egen sexualitet blir ”normaliserad” och den andra gruppens sexualitet vanligtvis ses som mer underordnad (Nagel, 2003:9). Detta kan ta sig uttryck genom benämningar såsom ”översexualiserad”, ”perverterad”, ”farlig” med mera (ibid.). Enligt Nagel kan sexualitet därmed ses som gränsskapande mellan människor och grupper av människor enligt sexuellt beteende, preferenser, identitet, partners och så vidare (Nagel, 2003:46). Ibland kan dessa skillnader vara betydelselösa men andra gånger kan de utgöra en grund för diskriminering, konflikter och våld (ibid.).

Genom att uppfatta sexualitet som en uppsättning av gränser menar Nagel att problematiseringar om hur normer kring sexualitet skapas och upprätthålls i ett givet sammanhang och tidpunkt kan belysas (Nagel, 2003:47). Nagel klargör även hur aspekter av kön (och även klass) är betydelsefulla i samspelet med etnicitet och sexualitet. Dessvärre gör hon ingen teoretisk djupdykning i hur kön kan förstås och samspela med etnicitet och sexualitet. Till min hjälp använder jag mig därför av ett intersektionellt perspektiv.

3.5 Intersektionalitet

Intersektionalitetsperspektivet har sitt ursprung i en antirasistisk kritik mot vad som uppfattades som ett hegemoniskt, ”vitt” och västerländskt feministiskt projekt (de los Reyes & Mulinari, 2005:15). Paulina de los Reyes och Diana Mulinari, två forskare som anses som framträdande för introduktionen av intersektionalitets begreppet i Sverige, bortser inte från begreppets grund i feministiska teorier men har valt att positionera det under kritisk forskning eftersom de även tillkännager marxistiska, poststrukturalistiska och postkoloniala teorier för en omfattande och djup förståelse av intersektionalitet (de los Reyes & Mulinari, 2005:17, 123). Deras användning av ett intersektionalitetsperspektiv syftar till att synliggöra hur ”olika historiska och situationsberoende maktrelationer skapas i och genom den simultana verkan av kön, klass, och etnicitet/’ras’ ”(de los Reyes & Mulinari, 2005:24). Härnäst följer en diskussion om intersektionalitetens viktigaste utgångspunkter för uppsatsen.

De los Reyes och Mulinari menar att binära och fixerade kategoriseringar av exempelvis man/kvinna och svensk/invandrare kan verka som en form av maktutövande då det osynliggör och förnekar andra identitetsskapande faktorer och ger således upphov till en ensidig uppfattning av makt (de los Reyes & Mulinari, 2005:126–127). Nira Yuval-Davis, professor i genus, sexualitet och etniska studier som även skriver om intersektionalitet, anser på motsvarande sätt att kategoriattribut oftast används i konstruktionen av inkluderande/exkluderande gränser (Yuval-Davis, 2006:199). På så sätt fastställer det vad som är normalt och vad som inte är normalt (ibid.). Ett intersektionellt perspektiv kan således belysa hur sociala normer om sexualitet formas och upprätthålls i relation till rådande hegemoniska uppfattningar om kön, och etnicitet (de los Reyes & Mulinari, 2005:99). Nina Lykke, professor i genus och kultur och som bland annat forskar om intersektionalitet, menar därför att det är problematiskt att analysera sexualitet, kön och etnicitet isolerade från varandra eftersom dem i verkliga livet är just så sammanflätade (Lykke, 2007:131, 134). Jag använder mig av intersektionalitet som ett analytiskt verktyg för att synliggöra och problematisera hur sexualitet, kön och etnicitet intersekerar och konstituerar med varandra i upprätthållande av maktrelationer (jmf Bredström, 2008:94).

3.5.1 Kritik

En kritisk diskussion som förs om intersektionalitet bottnar i huruvida forskaren ska handskas med vad som framstår som ett obestämt och oändligt antal skärningspunkter där makt interagerar samtidigt (se exempelvis Bredström, 2008:89–92, Lykke, 2007:136–137). Vissa sociala kategorier tenderar nämligen att ignoreras (exempelvis medborgarskap och ålder) medans andra kategorier ges företräde. Kön, klass och etnicitet/”ras” är exempelvis i tydlig fokus för de los Reyes och Mulinaris diskussion om intersektionalitet.

I linje med uppsatsens syfte intresserar jag mig för hur sexualitet, kön och etnicitet som sociala kategorier representeras och framställs i sex- och samlevnadsundervisningsmaterialet för SFI. Jag är i linje med kritiken som riktats mot det intersektionalistiska angreppssättet medveten om att antalet potentiellt relevanta skärningspunkter är närmast oändliga vad det gäller en sådan analys, men jag anser att det är just detta som är forskarens roll, att bedöma analytisk relevans och avgränsa sig i linje med sina syften. I materialet jag analyserar har jag därför gjort bedömningen, vilken bör anses som en subjektiv sådan, att vissa teman framträder som speciellt viktiga i en analys – nämligen sexualitet, kön och etnicitet. Det är min förhoppning att denna bedömning kommer att framstå som självklar i senare kapitel.

4 Metod

4.1 Kritisk diskursanalys som teori

I diskursanalyser är teori och metod sammankopplade därmed kräver användandet av diskursanalys som metod en teoretisk genomgång av dess grundläggande premisser. I det här avsnittet ska jag därför redogöra för kritisk diskursanalys viktigaste teoretiska antaganden. Jag använder mig av kritisk diskursanalys (CDA) inspirerad av Norman Fairclough, professor i Language in Social Life på Lancasters Universitet i England. Där jag har funnit Faircloughs böcker svårförståeliga eller otillräckliga har jag använt mig av Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips - *Diskursanalys som teori och metod* – vars diskussioner och redovisningar av diskursteoretiska angreppssätt redogör Faircloughs idéer på ett grundligt och omfattande sätt. Eftersom Faircloughs teorier och metoder om kritisk diskursanalys utvecklas och förändras genom flera olika böcker är Winther och Phillips bok därmed central för min förståelse och tolkning av Fairclough.

Fairclough anser själv att CDA är lika mycket teori som metod och beskriver det som ett teoretiskt perspektiv som analyserar språkbruk och dess dialektiska relation till sociala strukturer och processer (Chouliaraki & Fairclough, 1999:16). För Fairclough består diskurs alltså uteslutande av lingvistiska element (Winther & Phillips, 1999:72). CDA är kritisk i den meningen att den ämnar synliggöra och kritisera relationen mellan texter, sociala processer och maktrelationer (Fairclough, 1995:97).

4.1.1 Makt, ideologi och hegemoni

I Faircloughs uppfattning om makt ingår bestämda föreställningar om ideologi och hegemoni. Faircloughs ideologi- och hegemonibegrepp är inspirerade och bygger på den italienska filosofen Antonio Gramscis, och delvis på den franske marxisten Louis Althusser, teorier. Fairclough uppfattar ideologi som betydelsekonstruktioner som bidrar till produktion, reproduktion och förändring av dominansrelationer (Fairclough, 1992:87). Ideologiska diskurser är därmed de diskurser som bidrar till att upprätthålla

eller förändra rådande maktrelationer och maktstrukturer (Fairclough, 1995:18). Det problematiska med den här synen är svårigheterna att dra en gränslinje mellan vad som utgör en ideologisk diskurs och vad som inte är det (Winther & Phillips, 1999:79). Emellertid är ideologier som är inbyggda i diskurser mest effektiva när de ”naturaliseras” och uppnår status som ”sunt förnuft” (Fairclough, 1992: 87). Hegemoni är på så sätt dominansförhållanden som snarare baseras på samtycke än tvång. Ideologi är därmed en viktig aspekt av hegemoni i skapandet och upprätthållande av maktrelationer (Chouliaraki & Fairclough, 1999:24).

Det är genom Faircloughs uppfattning om hegemoni som en analys av diskurs och dess relation till samhället kan göras. Faircloughs hegemoni- och ideologikoncept fokuserar alltså på dess effekter (upprätthållande eller förändring av rådande maktrelationer) snarare än frågor om vad som konstitueras som sanning (Fairclough, 1995:25). Intressant för min uppsats är att Fairclough intar en intersektionalistisk position när han diskuterar hur ideologi är kopplad till makt. Han menar att analyser av maktrelationer måste ta i akt hur exempelvis kön intersektarar med klass, etnicitet och så vidare (Fairclough, 1995:18).

4.2 Kritisk diskursanalys som metod

Jag finner Faircloughs kritiska diskursanalys användbar som metod av flera orsaker som jag nu kort ska redogöra för:

- Ett av de grundläggande målen för CDA är att kartlägga hur omvärlden (eller delar utav den) framställs och vilka sociala konsekvenser det får (Winther & Phillips, 1999:138). Det här är i linje med uppsatsens huvudsakliga syfte, att undersöka hur sexualitet framställs och hur det intersektarar med kön och etnicitet i sex- och samlevnadsundervisningsmaterialet.
- Av betydelse för min undersökning och uppsatsens andra syfte belyser CDA även relationen mellan diskurs, sociala strukturer och maktrelationer (Winther & Philips, 1999:72).
- Ett viktigt element i CDA är att diskurs både reproducerar och förändrar rådande kunskaper, identiteter och maktrelationer (Winther & Philips, 1999:71). Det här är i linje med uppsatsen tredje fråga: undersöka kontinuitet och förändring i sex- och samlevnadsundervisningsmaterial.

4.2.1 Diskurs och diskursordning

Fairclough använder begreppet diskurs på två olika sätt. I det första perspektivet ses diskurs ses som en viktig form av social praktik som både reproducerar och förändrar sociala strukturer och processer samtidigt som den formas av andra sociala praktiker och strukturer (Winther & Philips, 1999:71). Centralt för den här användningen av diskurs är att Fairclough skiljer mellan diskursiv praktik och annan social praktik. Diskursiva praktiker syftar på producering (skapandet) och konsumering (mottagning och tolkning) av texter och ingår som nämnt i ett dialektiskt samspel med andra sociala praktiker d.v.s. de två formerna av praktik konstituerar varandra ömsesidigt (Winther & Philips, 1999:25, 66).

Den andra användningen av diskurs syftar på en bestämd diskurs som kan avskiljas från andra diskurser. Diskurs är då ”ett sätt att tala som ger betydelse åt upplevelser utifrån ett bestämt perspektiv” (Winter & Philips, 1999:72).

Enligt Fairclough fokuserar CDA på två dimensioner: (1) Den kommunikativa händelsen, som består av en analys av språket i exempelvis tidningsartiklar, film eller intervjuer. (2) Diskursordning, som kan ses som en gemensam plattform för olika diskurser (Winther & Philips, 1999:73, 138). Fairclough definierar diskursordning som flera olika diskurser inom ett socialt område eller institution. Dessa diskurser står i strid med varandra i det mån att de alla försöker dominera inom det sociala området eller institution de är del av. (Winther & Philips, 1999:134). Diskursordning kan verka över institutionsgränser även om Fairclough oftast kopplar dem till bestämda institutioner (ibid.).

4.2.2 Kritik

Ett utav de största problemen som har pekats ut i Faircloughs CDA är otydlighet och oklarhet vad gäller gränsen mellan diskurs och social praktik. Ett annat problem som har kritiserats är hanteringen av dialektiken av det diskursiva och det icke-diskursiva. Hur visas *vart* gränsen går och *hur* påverkar de varandra (Winther & Philips, 1999: 93-94). Vidare saknas riktlinjer för vilka och hur mycket sociala teorier som kan samspela med CDA. Jag bemöter den här frågan i en senare del av uppsatsen.

4.3 Metodologiskt ramverk

För empirisk forskning i CDA har Fairclough byggt upp en analytisk modell som består av tre dimensioner (Winther & Philips, 1999:74):

1. Textens egenskaper (text).
2. Produktions- och konsumtionsprocesser som är förbundna med texten (diskursiv praktik).
3. Vilken social praktik texterna är en del av (social praktik).

Fairclough skiljer således analytiskt på text, diskursiv praktik och social praktik som tre nivåer som kan analyseras var för sig. Dessa tre analysnivåer utgör det metodologiska ramverket i uppsatsen.

4.3.1 Analys av text

Fairclough definierar text som skrift- eller talspråk (Fairclough, 1995:4). I uppsatsen analyserar jag dock endast skriftligt text i materialet som används i sex- och samlevnadsundervisning för SFI-elever. Texter kan ses som sociala områden där två sociala processer sker simultant: representation av världen och social interaktion (Fairclough, 1995:6). Textanalys inriktar sig på textens egenskaper såsom vokabulär, grammatik och sammanhang mellan satser (Winther & Philips, 1999:75).

Fairclough använder sig av flera redskap för en analys av text som alla har sina rötter i kritisk lingvistik. Några av dessa olika tekniker är textens transivitet, nominalisering och modalitet (Winther & Philips, 1999:87, Bergström & Boréus, 2005:323). Transivitet syftar på hur händelser och processer förbinds eller inte förbinds med subjekt och objekt. Avsikten är att kartlägga de ideologiska konsekvenser som olika framställningsformer kan ha. Nominalisering är ett språkligt drag av transivitet där ett substantiv ersätter processen och nedtonar aktörskap. Modalitet avser i vilken utsträckning en avsändare står bakom det som uttrycks (Winther & Philips, 1999:87–88).

4.3.2 Analys av diskursiv praktik

Analys av diskursiv praktik intresserar sig för hur texten är producerad och hur den konsumeras. Det faller dock utanför uppsatsens syfte att undersöka hur materialet mottas och tolkas av SFI-elever.⁵

Analysen kan undersökas på flera olika sätt, exempelvis genom vilka diskurser artikuleras och vilka diskurser texten bygger på och hur texterna bygger på andra texter (Winther & Phillips, 1999:85–86). Artikulering av olika diskurser inom och mellan olika diskursordningar är ett uttryck för interdiskursivitet (Winter & Philips, 1999:77). Interdiskursivitet är en form av intertextualitet. Intertextualitet syftar på hur texter relaterar till varandra och bygger på tidigare diskurser. Det hänvisar alltså till historiens inverkan på en text och till textens påverkan på historien (Winther & Philips, 1999:78). Här är återkommande teman och ord viktiga. En text kan därmed ses som en del av en intertextuell kedja, d.v.s. en serie av texter binds samman i samma kedja genom att varje text har spår av en tidigare text eller flera tidigare texter (Winther & Philips, 2000:77). Enligt Fairclough visar hög interdiskursivitet, alltså att texten bygger på flera olika diskurser, på förändring medan motsatsen tyder på reproduktion av existerande diskurs (Winther & Philips, 1999:86). Genom att analysera intertextualitet och interdiskursivitet kan därmed diskursens roll i sociala förändringsprocesser belysas. Det är således genom diskursiv praktik som texter formar och formas av social praktik (ibid.).

4.3.3 Analys av social praktik

Den sista analysnivån undersöker huruvida den diskursiva praktiken reproducerar eller omstrukturerar den rådande diskursordningen. En analys av social praktik utgör således en kontextualisering av text och diskursiv praktik i den sociala praktiken de ingår i. Kontextualiseringen inrymmer två aspekter: (1) en analys av relationen mellan olika diskurser i en diskursordning och relationer mellan olika diskursordningar. På så sätt kan diskursiv reproduktion och förändring belysas. (2) Kartläggning av icke-diskursiva sociala relationer och strukturer som skapar ramen för den diskursiva praktiken (Winther & Philips, 1999:77, 90).

⁵ För den som vill läsa om hur sex- och samlevnadsundervisning har påverkat och tagits emot av SFI-elever, kan jag bl.a. rekommendera Lafas rapport *Kunskapens villkor. En studie om invandrade kvinnors kunskaper om kroppen* (Frank, 2001).

För att analysera den sociala praktiken är andra samhällsteorier nödvändiga. Diskursanalys är inte tillräcklig eftersom social praktik infattar både diskursiva och icke-diskursiva element (Winther & Philips, 1999:74–75). Det är på den här nivån, i analysen av relationen mellan diskursiv praktik och social praktik, som den diskursiva praktikens ideologiska, politiska och sociala konsekvenser kan belysas. Kontinuitet och förändring av rådande maktrelationer kan alltså identifieras genom en analys av social praktik (Winther & Philips, 1999:90).

5 SFI

I det här kapitlet ger jag en bakgrundsbeskrivning av SFI. Jag inleder med att redogöra för hur utbildningen är organiserad och vilka styrdokument som gäller. Jag är speciellt intresserad av hur samhällsinformationsdelen har förändrats inom SFI eftersom sex- och samlevnadsundervisning har ansetts inrymma denna. Då SFI är kopplad till integrationspolitik avslutar jag med en kort diskussion av integrationspolitikens utveckling i Sverige.

5.1 Styrdokument

SFI är en grundläggande, frivillig utbildning i svenska språket för vuxna som inte har svenska som modersmål. Kommunerna ansvarar för SFI-undervisningen och utbildningens kvalité (Skolverkets hemsida). SFI ingår dock i det offentliga skolväsendet för vuxna och regleras av skollagen (SFS 1985:1 100 kap 13), förordningen om svenskundervisning för invandrare (SFS 1994:895) samt kursplanen för SFI (SKOLFS 2009:2). Det finns idag ingen speciell läroplan för SFI, men verksamheten ska följa läroplanen för de frivilliga skolformerna (SFI- resultat, genomförande och lärarkompetens, 2009:2: 15). Den nya kursplanen för SFI trädde i kraft den 1 juli 2009 och dess mål är att SFI-utbildningen bland annat ska ge ”vuxna invandrare språkliga redskap för kommunikation och aktivt deltagande i vardags-, samhälls- och arbetsliv” (SKOLFS 2009:2).

5.2 Historik

Avgiftsfri undervisning i svenska för invandrare initierades av ett riksdagsbeslut 1965 och uppdraget tilldelades studieförbunden (Lindberg, 1996:229). 1986 verkställde regeringen en reform som betonade att den grundläggande svenskundervisningen i första hand skulle ses som ett mottagningsinstrument för nyanlända invandrare och att

samordningen med flyktingmottagandet var viktigare än samordningen med det övriga skolväsendet (Lindberg, 1996:237). Den andra viktiga reformen tog plats 1991 som en följd av brister i SFI-undervisningen. Den nya reformen innebar bland annat att all SFI-undervisning föll under kommunens ansvar (Lindberg, 1996:245). Förordningen om svenskundervisning för invandrare trädde i kraft år 1994 (SFS 1994:895) och i den betonas att SFI ska följa ”det offentliga skolväsendet som vilar på demokratins grund” (Lpf 1994, Carlsson, 2002:95).

5.3 Samhällsinformation

Samhällsinformation togs bort från kursplanen för SFI år 2007 i syfte att omvandla den till en renodlad språkutbildning. Regeringen ansåg att samhällsinformation på svenska inom ramen för SFI kunde medföra risker för missförstånd och riskera att förskjuta fokus från språkinläringen (SFI-resultat, genomförande och lärarkompetens, 2009:2:7).

Redan på 1970-talet beslutade regeringen att en viktig del av innehållet i SFI skulle vara information om det svenska samhället, lag och rätt samt jämställdhet (Kartläggning av samhällsinformation, 2010:6). Kraven på samhällsinformation ökade under slutet av 1980-talet och ledde till att även tankar, idéer och värderingar som associerades till det svenska samhällets uppbyggnad skulle introduceras för nyanlända invandrare. Endast information om hur samhällets service, institutioner och myndigheter fungerar tycktes inte vara tillräckligt eftersom de länder från vilken invandringen var störst ansågs sakna ”liknande samhälliga system som det svenska” (Kartläggning av samhällsinformation för nyanlända, 2010:7). I början av 2000-talet skedde ytterligare en förändring i samhällsinformationens innehåll och nu var även en *förståelse* för det svenska samhällets grundläggande normer ett av samhällsinformationens mål (ibid. min kursivering). Som nämndes inledningsvis lyftes samhällsinformation bort från SFI:s kursplan 2007 men kommunen ska även fortsättningsvis vara ansvarig för att ge samhällsinformation till nyanlända flyktingar (Kartläggning av samhällsinformation för nyanlända, 2010: 9).

Sammanfattningsvis har samhällsinformation och diskussioner om grundläggande värderingar, normer och sociala koder setts som integrationsverktyg av regeringen för

att öka nyanlända invandras deltagande och inflytande i samhället (Kartläggning av samhällsinformation, 2010:14).

5.4 SFI och sex- och samlevnadsundervisning

Sex- och samlevnadsundervisning inom ramen för SFI varierar från kommun till kommun och mellan SFI-skolor. Generellt finns det inga riktlinjer för SFI och sex- och samlevnadsundervisning, därmed är inte sexualitetsfrågor ett obligatoriskt inslag. Dock har den tidigare samhällsinformationen i SFI-utbildningen ansetts inbegripa sexualitetsfrågor och som de olika rapporterna visade i inledningskapitlet är sex- och samlevnadsundervisning specifikt riktad till ”nyanlända invandrare” eller ”invandrare” på SFI en omdebatterad fråga. När sex- och samlevnadsundervisning har utformats inom SFI har den många gånger bedrivits i samarbete med eller av utomstående aktörer, exempelvis Lafa, RFSU, RFSL och oftast i projektform.⁶

5.5 SFI och integrationspolitik

Invandringspolitiken utformades år 1968 och dess främsta mål var att invandrarna skulle lära sig det svenska språket (Prop.1997/98:16:15). Invandringspolitiken präglades av assimileringstankar men den här strategin övergavs med regeringens proposition *Sverige, framtiden och mångfalden- från invandrapolitik till integrationspolitik* från 1997 (Prop.1997/98:16). Utmärkande med den nya integrationspolitiken var att den berörde hela befolkningen och samhällsutvecklingen i stort, inte bara invandrarna (Prop.1997/98:16:22).

Integrationspolitikens mål var bland annat ”lika rättigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund”, ”en samhällsutveckling som präglas av ömsesidig respekt och tolerans”, ”värna om grundläggande demokratiska värden och verka för kvinnors och mäns lika rättigheter och möjligheter” samt ”förebygga och

⁶ För mer information om sex och samlevnadsundervisning på SFI se bl.a. följande rapporter och böcker: *Samtal över gränser* (Tanner Krantz, 1998), *Kropp & Sexualitet: fakta och metoder för lärare som undervisar i svenska som andraspråk* (Silfverstolpe, 2006), *ABC om HBT till SFI* (Diaz & Lenke, 2008) och *Rfsu och SFI* (RFSU, 2007).

motverka diskriminering, främlingsfientlighet och rasism” (Prop.1997/98:16:21). Grunden till den nya integrationspolitiken motiverades av den ”etniska och kulturella mångfalden i Sverige” (Prop.1997/98:16:110).

Den svenska regeringen ser SFI som en del av sin integrationspolitik genom att komplettera SFI:s språkrelaterade utbildningsmål med mål i syfte att förbättra integration i samhället (SFI–resultat, genomförande och lärarkompetens, 2009:2:17) Kunskaper i svenska framstår därmed inte bara som ett mål i sig, utan även som ett viktigt medel för att underlätta integration och egenförsörjning (SFI–resultat, genomförande och lärarkompetens, 2009:2:18).

6 Analys

Analysen består av sex- och samlevnadsundervisningsmaterial från två olika källor, *Mellan människor- tankar om sexualitet och samlevnad i Sverige och i världen* (Centerwall, 1996) och *Att öppna nya dörrar- Samhällsinformation, nyckeln till Sverige* (Dahl, 2007). Utförandet av analysen sker genom Faircloughs tredimensionella modell för CDA. I den första nivån, analys av text, undersöker jag textens egenskaper genom transivitet och modalitet. I den andra nivån, analys av diskursiv praktik, fokuserar jag främst på textens produktion, interdiskursivitet och intertextualitet. I den tredje och sista nivån, analys av social praktik, diskuterar jag samspelet mellan sexualitet, kön och etnicitet.

6.1 *Mellan människor- tankar om sexualitet och samlevnad i Sverige och i världen*

Det första materialet jag analysera heter *Mellan människor- tankar om sexualitet och samlevnad i Sverige och i världen* (Centerwall, 1996). Bokens baksida utger att ”boken är skriven på lätt svenska för att kunna användas bland invandrargrupper i undervisning eller föreningsliv” (Centerwall, 1996). Skriften togs fram av *Landstinget förebygger aids* (Lafa) som är en enhet för sexualitet och hälsa med uppgift att förebygga hiv, STI och oönskade graviditeter i Stockholms län.

6.2 Analys av text

Boken består av elva kapitel som tar upp en mängd olika teman och ämnen relaterade till sexualitet. Följande kapitel rör sexualitet generellt: ”Nakenhet och pornografi”, ”Sex och kärlek i tonåren”, ”Med vem kan man tala om sexuella frågor?”, ”Att visa lust” och ”Sex och samlevnad i skolan”. Tre kapitel rör sexualitet kopplad till familjefrågor: ”Förälder när man själv vill”, ”Mannen och kvinnan i familjen” och ”Att skilja sig”.

Övriga kapitel berör det svenska samhället i stort och tar upp frågan om normer relaterad till sexualitet mer explicit: ”Att möta Sverige”, ”Att umgås” och ”Moralen i Sverige”. Eftersom frågor om sexualitet genomsyrar och är temat för hela boken analyserar jag alla ovanstående kapitel.

Förordet i *Mellan människor* är skriven av två personer som representerar Lafa:

”Den här boken handlar om människors åsikter och erfarenheter, hur vi tänker och känner. Den vill också ge en bild av hur det svenska samhället ser på kärlek och sexualitet.” (Centerwall, 1996:3).

Ovanstående meningar är en form av nominalisering, där substantivet (boken) ersätter processen och Lafa som handlande aktör. I bokens slut framgår att innehållet bygger på samtal och intervjuer med nyligen invandrade och svenskar och författaren poängterar att ”De som invandrat representerar framförallt sig själva, inte ett land eller en kultur.” (Centerwall, 1996:51). Anmärkningsvis nämns inte huruvida svenskarna som intervjuades representerar Sverige eller den svenska kulturen. På så vis menar jag att det är outtalat att svenskarna implicit presenterar sig själva och sina egna åsikter.

6.2.1 Transivitet och modalitet

Texten i boken består av citat från svenskar och invandrare, frågor som ställs i slutet av varje sektion och ett introducerande stycke i varje kapitel och avsnitt. Den introducerande texten är kort och koncis. Ibland består den mestadels av frågor, exempelvis inleds kapitlet om jämställdhet, ”Mannen och kvinnan i familjen”, med frågorna: ”Hur ska man dela på uppgifterna i hemmet? Vem har makten i familjen? Vem ska bestämma? Vad är manligt? Vad är kvinnligt?”. Författaren anger att dessa är frågor som har debatterats i Sverige under flera decennier och att målet är att män och kvinnor ska vara jämställda (Centerwall, 1996:43). Vad gäller transivitet (d.v.s. hur händelser förbinds eller inte förbinds med subjekt och objekt) utmärks den introducerande texten av en avsaknad av aktör och institution som handlande subjekt. Händelser och processer förbinds sällan med subjekt och objekt. Istället ersätter passiva verb och substantiv processer och aktörer. I ovanstående exempel anges exempelvis inte *vems* mål män och kvinnors jämställdhet är. Är det den svenska regeringens mål eller det svenska folkets mål eller ett mål för hela Sverige? Följden blir att en generell sanning av Sverige presenteras där aktörskapet förminskas och vars slutsatser är svårt att kritisera.

De introducerande styckena i boken varvar ibland information i form av lagar med olika påståenden som läggs fram som fakta och sanningar genom objektiva modaliteter (framläggandet av tolkningar som om de vore fakta), exempelvis: ”Idag är alla aborter legala. Man vill att aborten ska ske tidigt” (Centerwall, 1996:33), ”Sexuell öppenhet ses i Sverige som positiv. Det innebär att man kan tala om sexuella frågor och problem. Unga människor har rätt till information om sexualitet och samlevnad.” (Centerwall, 1996:8). Påståendena kan utläsas utifrån formuleringar såsom *man vill* och *man kan*. Det är förvisso oklart på vem ordet *man* syftar på, ibland kan jag ana från kontexten att det är den svenska regeringen, det svenska folket, ibland båda två och ibland syftar det på SFI-eleverna d.v.s. invandrarna. I ett avsnitt om pornografi, ”Att visa pornografi i TV-kanaler”, förekommer även modalitet som tillåtelse:

Inte heller svenskarna är vana vid att se pornografi på de vanliga TV-kanalerna. De flesta svenskar anser inte att man ska visa sexuella handlingar så öppet. Sex hör privatlivet till. Men *man kan* inte hindra andra, som är intresserade, av att titta (Centerwall, 1996:10 min kursivering).

Författaren uppger därmed för läsaren vad som är tillåtet att göra i Sverige. Det problematiska är att författaren sammanställer lagar och normer som ett. De här delarna av boken har på så sätt ett väldigt uppfostrande ton och karaktär.

I sektionerna om onani, homosexualitet och sex och samlevnad i skolan hänvisas emellanåt information som författaren lägger fram som vetenskapliga fakta, exempelvis:

Vid puberteten onanerar allt fler barn, både flickor och pojkar. Även vuxna onanerar, också när de lever i ett fast förhållande. Detta visar olika undersökningar. (Centerwall, 1996:37).

Flera undersökningar har visat att man inte kan förföras till att bli homosexuell. Homosexualiteten finns där ofta som en upplevelse tidigt i livet. (Centerwall, 1996: 37-38).

Unga börjar inte ha sex tidigare på grund av att de får information. Det visar många undersökningar. (Centerwall, 1996:42).

Det nämns däremot inte vilken typ av undersökningar, vem som har gjort undersökningarna och i vilket syfte undersökningarna gjordes. Genom att hänvisa till undersökningar lägger författaren vetenskaplig grund till de olika uttalanden och framställer dem således som objektiva och sanna.

6.3 Analys av diskursiv praktik

6.3.1 Produktion av text

Lafa, som tog fram *Mellan människor*, är inte enbart en enhet för sexualitet och hälsa, det är även ett metod- och kunskapscentrum för personer som arbetar med sex och samlevnad i Stockholms län inom skola, fritidsverksamhet, ungdomsmottagningar, vården och frivilligorganisationer. Därmed har Lafa utvecklat en mängd material om sexualitet, Hiv och STI som kan användas i undervisningssyfte. På Lafa:s hemsida står det att Lafa ”arbetar utifrån en grundsyn om sexualiteten som en potentiell resurs i människans liv”. Deras målgrupper är ungdomar och unga vuxna, män som har sex med män, invandrare och flyktingar samt patienter inom primärvården⁷.

6.3.2 Interdiskursivitet

Som nämndes tidigare avslutas varje sektion i boken med frågor som ska fungera som underlag för vidare diskussioner. Frågor riktade direkt till SFI-elever förekommer även under hela texten i boken. I exempelvis förordet, som skrevs av två Lafa-representanter, ställs två frågor till läsaren: ”Hur tycker du?” och ”Vilken är din erfarenhet” angående sexualitet och samtal om sexualitet (Centerwall, 1996:3). Lafa vill således uppmana till dialog och att läsarna (SFI-eleverna) ska reflektera över frågor om sexualitet. Ett av bokens två syften är därmed att den ”ska inspirera till spännande samtal och diskussioner” (Centerwall, 1996:3). Det andra syftet är att ”att ge en bild av hur det svenska samhället ser på kärlek och sexualitet” (Centerwall, 1996:3).

Genom bokens olika kapitel och teman förekommer även citat från svenskar och invandrare. Citaten avslutas med namn men det är bara ibland som dessa namn nämns i relation till nationell bakgrund. Jag tolkar användningen av citaten som ett sätt för författaren att demonstrera att det förekommer skillnader i hur olika svenskar tycker i en fråga, skillnader i hur invandrare förhåller sig till en fråga men också på likheter mellan och inom svenskars och invandrares åsikter om sexualitet.

Boken kan således säga växla mellan tre diskurser: (1) Genom den första diskursen intar författarna en personlig och dialogisk pedagogik med sina läsare som jag refererar till som en ”dialogisk diskurs”. (2) Den andra diskursen berör hur författarna framställer olika normer om sexualitet i Sverige som saklig information i syfte att påvisa vad som gäller i Sverige. Jag benämner den här diskursen en ”uppfostrande diskurs”. (3) Genom

⁷ För mer information om Lafa se hemsidan www.lafa.nu

den tredje diskursen vill författaren visa på likheter och skillnader mellan svenskars och invandrades åsikter och normer om sexualitet. Jag kallar den här diskursen för en ”(o)likhetsdiskurs”. Boken har därmed en hög grad av interdiskursivitet eftersom flera diskurser artikuleras i texten⁸.

6.3.3 Intertextualitet

Intertextualitet syftar på relationen mellan texter och hur texter bygger på tidigare diskurser. Ett sätt att analysera detta är att granska återkommande teman och ord. Ett återkommande tema genom boken är ständiga referat till hur livet och sexualiteten i Sverige var ”förr”, när det var ett mer traditionellt samhälle och hur livet och sexualitet är ”nu”, i det moderna och mer frigjorda Sverige: ”Förr bestämde mannen i familjen och hade rätt att slå sin hustru, förr var homosexuella handlingar förbjudna, nakenhet var skamligt, de flesta visste mycket lite om sexualitet och den egna kroppen, den ogifta modern kallades för hora och de flesta hade många barn” (Centerwall, 1996:21). ”Förr var flickans oskuld betydelsefull i Sverige, förr gifte man sig tidigt, förr förekom illegala och farliga aborter, förr ansågs onani i Sverige vara fult och sjukligt” (Centerwall, 1996:24, 33,36). I nutida Sverige sätter författaren sexualitet i relation med *individens valfrihet*: ”Det svenska samhället och lagstiftning ger utrymme åt den enskilda människan att bestämma över sin egen kropp och över hur hon vill leva.” (Centerwall, 1996:18). Därmed poängterar författaren att det är upp till var och en i Sverige att själv bestämma hur man ska leva sexuellt, huruvida man ska bilda familj, skaffa barn, skilja sig, göra abort och använda preventivmedel.

Valfriheten kopplas av författaren till ett modernt industrialiserat samhälle som kräver att människor är rörliga och själva får bestämma över sina liv (Centerwall, 1996:18). Det här moderna svenska samhället sätts i motsats till traditionella samhällen där normer styr individens liv, exempelvis det svenska bondesamhället (ibid.). Samtidigt anges att normer och värderingar fortfarande finns i Sverige, men att de här är dolda eller svårare att se eftersom människor lever så olika liv (Centerwall, 1996:19). Ett av syftena med boken är just därför att belysa de normer som finns i Sverige. Olika normer i boken belyses genom formuleringar såsom, ”de flesta människor i Sverige anser”,

⁸ Hädanefter använder jag diskursnamnen utan citationstecken.

”men de flesta svenskar anser”, ”de flesta inser”. Normen likställs således med det vanligaste, det mest förekommande vilket i sin tur är ”svenska normer” och ”svenska värderingar”. Vidare påpekar författaren att ”i Sverige är det framförallt individen själv som utformar sina normer.” (Centerwall, 1996:20). En av anledningarna till det här anger författaren vara att religion spelar en mindre roll i det svenska samhället än tidigare (ibid.). Paradoxalt nog pekar författaren närmast ut några av normerna som finns i Sverige: ”trohet är mycket viktigt i ett förhållande, kvinnan bestämmer själv över sin kropp och sin sexualitet, man delar på uppgifterna i hemmet, ett bra sexualliv är betydelsefullt för äktenskapet, barn skaffar man när man själv vill” (ibid.). Ett annat återkommande tema är alltså hur Sverige framställs som ett land där normer om sexualitet förekommer men att individen (svenskar) samtidigt har större valfrihet att välja och förhandla mellan dessa normer och bestämma hur livet ska levas. I exempelvis första kapitlet ”Att möta Sverige”, står det att mötet med Sverige innebär ett möte med en mängd olika människor som alla har olika liv och olika sätt att vara på. Med andra ord uttrycks att svenskar är just individer. Samtidigt betonas att alla dessa människor har en sak gemensam, nämligen sin kultur:

”Men ändå ser man snart att människor förenas genom åsikter, sätt att vara, gester. Människor binds samman, dvs. de känner att de hör ihop. De känner sig bundna till varandra genom en gemensam kultur.” (Centerwall, 1996:5).

På så sätt anger författaren att normer är införlivade i en kultur i egenskap av att en gemenskap kräver en viss konsensus ifråga om vissa handlingar och åsikter.

I det tredje kapitlet ”Att umgås”, poängterar författarna återigen att ”alla människor i en kultur inte har samma åsikter och vanor” och att skillnaden mellan individer kan vara större än mellan länder. Emellertid anges att det är de vardagliga sätten att umgås som skiljer olika kulturer åt (Centerwall, 1996:11). Skillnader mellan regler och normer mellan olika kulturer, länder och människor är därmed ett annat återkommande tema i *Mellan människor*.

Sammanfattningsvis visar författaren på skillnader i hur sexualitet var ”förr” och ”nu” i Sverige, skillnader mellan normer bland olika kulturer och på skillnader inom svenskars och invandrades åsikter. Således ämnar författaren även visa på likheter mellan svenskars och invandrades normer om sexualitet. Skillnader och likheterna åskådliggörs genom vad jag kallar en (o)likhetsdiskurs. Som jag nämnde tidigare präglas *Mellan*

människor av en hög interdiskursivitet. Enligt Fairclough tyder hög interdiskursivitet på förändring och detta ska jag analysera närmare i sektionen om social praktik.

6.4 Analys av social praktik

I föregående analysnivå visade jag hur *Mellan människor* präglas av en hög interdiskursivitet. Diskurserna som artikulerades och som jag identifierade var en dialogisk diskurs, en (o)likhetsdiskurs och en uppfostrande diskurs. Bokens två syften som dels är att inspirera till samtal och diskussion om sexualitet och dels belysa normer om sexualitet i Sverige speglas i texten genom den dialogiska diskursen respektive den uppfostrande diskursen. Relationen dem emellan är ambivalent eftersom ett underliggande syfte som framgår av den uppfostrande diskursen är att författaren inte enbart belyser men också *förmedlar* normer och värderingar.

Författaren balanserar ständigt mellan dessa två diskurser genom att framhäva normer om sexualitet på ett väldigt sakligt och objektiva sätt som gör det svårt att motsätta sig dessa normer som sanna och gällande för alla i Sverige. Samtidigt avsäger författaren sig den uppfostrande tonen genom att ständigt hålla dialog och rikta frågor till läsaren. På så sätt uppmanar författaren SFI-eleverna till reflektion och diskussion. Det problematiska är att frågorna tar sitt avstamp mot bakgrunden i den informativa texten. Det är som att säga ”så här är det och så här fungerar det i Sverige men vad tycker du”?

Både den dialogiska diskursen och den uppfostrande diskursen neutraliseras genom (o)likhetsdiskursen. Det är genom den som röster och åsikter från svenskar och invandrare träder fram och den utgör på så sätt en viktig del i boken genom att visa på just likheter och olikheter inom svenskar och mellan och inom invandrare.

Samspelet mellan dessa tre diskurser kan sägas spegla dåtidens förändringar i integrationspolitiken. Införandet av den nya integrationspolitiken skulle ha sin utgångspunkt i ”samhällets mångfald” (Prop.1997/98:16). Citaten och (o)likhetsdiskursen i boken kan därmed sägas vilja reflektera den här mångfalden. Integrationspolitikens mål om värnandet om grundläggande demokratiska värden speglas av bokens informativa karaktär genom den uppfostrande diskursen och dess förmedlande av normer om sexualitet. Målet om en samhällsutveckling som präglas av

ömsesidig respekt och tolerans tar sig uttryck genom den ”dialogiska diskursen” där författarna vill lyfta fram SFI-elevernas reflektioner och åsikter genom att ställa frågor direkt riktade mot dem.

6.4.1 Sexualitet, kön och etnicitet

Samspelet mellan sexualitet, kön och etnicitet är väldigt framträdande och löper som en röd tråd genom hela boken. Sveriges och svenskarnas relation till sexualitet redogörs för i de introducerande stycken i varje kapitel och avsnitt (som präglas av en ”uppfostrande diskurs”), exempelvis:

Nakenhet ses inte i Sverige som pornografi. Svenskar har länge badat nakna längs Sveriges kuster. Det har sett som friskt och hälsosamt. Men i det svenska bondesamhället fick man inte visa sig naken. Det var skamligt. Nakenhet var syndigt. Idag är inte nakenhet så skamligt. Men många svenskar reagerar också mot att man visar den nakna kroppen öppet. Det får inte vara för vågat. (Centerwall, 1996:7).

Ovanstående stycke i kapitlet ”Nakenhet och pornografi” är ett exempel på hur svenskar framställs med en sund och hälsosam inställning till nakenhet samtidigt som det markeras att *för* mycket naket inte är bra det heller.

Samspelet mellan sexualitet, kön och etnicitet och dess upprättande av gränser om en ”normal sexualitet” manifesteras särskilt genom citaten i kapitlet om sexuell njutning, ”Att visa lust”. Citaten visar även hur skillnader mellan svenskar och invandrare formuleras genom beskrivningar av skillnader mellan manligt och kvinnligt:

”Hur är det egentligen? Jag vill veta! Är svenskarna kalla i sängen, som de säger. Går de i säng med vem som helst?”

”Latinska män är bättre älskare, mer uppvaktande. De får en kvinna att känna sig som en kvinna. Svenska män är tråkiga och man vet aldrig vad de tycker.”

”Nej, det är sant att jag inte kan kontrollera den kvinna jag lever med. Och visst kan den här osäkerheten vara påfrestande. Hon kan ju gå ifrån mig. Men å andra sidan vet jag att hon stannar hos mig, för att hon själv vill.”

(Centerwall, 1996:47–48)

Även om citaten genom hela boken även visar på variationer av svenskars åsikter och invandras åsikter görs det en kategorisering och åtskillnad av svenskars sexualitet och invandras sexualitet. Skillnader (och likheter) mellan svenskar och invandrare tar sig uttryck och beskrivs således genom skillnader och likheter i sexualitet och sexuella normer. Den svenska sexualiteten framställs som öppen, sund, jämställd och något som individen själv bestämmer över.

Homosexualitet tas endast upp som ett separat ämne i en sektion i kapitlet ”Med vem kan man tala om sexuella frågor” (Centerwall, 1996:37–38). Till följd därav tas heterosexualitet som givet och självklart i övriga kapitel och teman i boken. Ett tydligt exempel där heterosexualitet görs till norm är i kapitlet ”Sex och kärleken i tonåren”, som diskuterar barn och ungdomars sexualitet: ”Barn kan visa sitt intresse till exempel genom att ”fråga chans”. Med det visar pojken och flickan att de hör samman.” (Centerwall, 1996:23).

Hittills har jag problematiserat hur sexualitet, kön och etnicitet framställs i *Mellan människor* och hur de samspelar med varandra i upprätthållandet av skillnader mellan svenskar och invandrare. Maktaspekten bli påtagligt i boken genom att framställningen av den svenska synen på sexualitet likställs som norm och något som invandrarna måste rätta sig efter. *Mellan människor* är därmed normativ genom att den förespråkar en viss syn på sexualitet. Detta kan exempelvis belysas med vad jag kallar den uppfostrande diskursen. Andra synsätt som står i kontrast till den svenska sexualiteten - såsom den framställs i boken - inkluderas däremot inte in i vad som är svenskt.

6.5 *Att öppna nya dörrar- Samhällsinformation, nyckeln till Sverige*

Det andra materialet som ingår i analysen för uppsatsen heter *Att öppna nya dörrar- Samhällsinformation, nyckeln till Sverige* (Dahl, 2007). Materialet beskrivs som en handbok och riktar sig till vuxenutbildning (SFI), som en introduktion till Sverige. Handboken togs fram i samband med projektet *Värdegrunder för det svenska samhället* som genomfördes mellan september 2005 och december 2007 i samarbete mellan Vuxenutbildningsnämnden i Göteborg, SDF Gunnared/Sesamhuset och Länsstyrelsen i Västra Götalands län.

6.6 *Analys av text*

Handboken är indelad i fyra kapitel och teman: (1) Demokrati och jämställdhet (2) Barn och föräldrar (3) Livskunskap och (4) Sjukvården. Det är framförallt det tredje kapitlet

som fokuserar på frågor om sexualitet. Kapitlet hette från början ”Sex och samlevnad” men bytte till ”Livskunskap” med hänvisning till att den gamla rubriken upplevdes som ”för stark eftersom sex- och samlevnadsfrågor i många kulturer är ett tabubelagt ämne” (Björk, 2007:12). I inledningen av handboken skriver författaren att skriften handlar om den svenska värdegrunden. Med den svenska värdegrunden menar författaren ”de värderingar som avspeglas i den svenska lagstiftningen” (Dahl, 2007:9). Jag väljer att endast analysera det tredje kapitlet ”Livskunskap”, eftersom sexualitetsfrågor är mer avgränsade genom handbokens olika teman. Även om resterande kapitel är mer eller mindre även de kopplade till sexualitet ingår de således inte i min analys. Innehållet i kapitlet ”Livskunskap” beskrivs inrymma ”information om existentiella livsfrågor, den sexuella friheten och tankar om det svenska perspektivet i samlevnadsfrågor” (Dahl, 2007:9).

Kapitlet ”Livskunskap” består av fyra avsnitt: ett avsnitt som berör sex och samlevnad, ett avsnitt om viktiga årtal när olika regler och lagar relaterade till sexualitet och samlevnad började gälla i Sverige, ett avsnitt om ”invandrades” tankar om sex och samlevnad och ett sista avsnitt om regler för äktenskap i Sverige.

Både det andra och sista avsnittet som behandlar lagar och regler är utformade punktvis. Det andra avsnittet om lagar och regler i Sverige är indelat i fyra områden: sexuell hälsa, samlevnad, kvinnlig könsstympning och homosexualitet.

Sista avsnittet ”Regler för äktenskap i Sverige” utgör cirka en tredjedel av kapitlet och instruerar punktvis vilka äktenskapslagar som gäller i Sverige och hur man ska gå tillväga om man vill gifta sig (Dahl, 2007:49–52). Frågor direkt riktade till läsaren förekommer bara i den här sektionen och de är väldigt få.

Det tredje avsnittet utgörs av citat från olika invandrades tankar om sexualitet och samlevnad (Dahl, 2007:46). Citaten presenteras inom olika områden relaterad till sexualitetsfrågor: sexualitet, öppenhet, kroppen, sexualundervisning, homosexualitet, preventivmedel, abort och samlevnadsfrågor. Författaren anger att citaten är hämtade från Folkhälsoinstitutet (Dahl, 2007:46). Några av citaten känner jag dock igen från *Mellan människor*.

6.6.1 Transivitet och modalitet

Det första avsnittet i ”Livskunskap” inrymmer texter om sex och moral, den sexuella friheten och sexualundervisning. Författaren anvisar att kunskap om lagarna är ett sätt

att förstå svenskars syn på sexualitet och därmed öka *förståelsen*” (Dahl, 2007:42, min kursivering). Det utgör även syftet med kapitlet: ”Den här delen av handboken vill berätta om de svenska lagarna som rör sexualitet och samlevnad.” (Dahl, 2007:42). Det här är en form av transivitet där substantivet (handboken) ersätter författarens aktörskap.

I texten i avsnittet ”Sex och moral” betonar författaren vikten av att förstå moralen i det land man lever i:

”Ingen behöver byta moral på grund av att man bor i Sverige. Men det är mycket viktigt att försöka förstå moralen i det land man lever i. Därför bör man söka information och kunskap.” (Dahl, 2007:42–43).

”Bör man” är en form av tillåtelse som ett exempel på modalitet där författaren döljer sin egen roll i rekommendationen av sökandet efter information och kunskap. Samtidigt är det även normativt. Intressant är även att det framställs som att det bara finns *en form av moral* i Sverige.

En annan form av modalitet är sanning och den här präglar större delen av texterna i första delen av kapitlet. Bestämda kunskaper och påståenden framställs som sanna och obestridliga och det illustreras genom exempelvis följande mening:

”I Sverige är det lätt att skaffa preventivmedel. Sex innebär därför ingen risk för kvinnan att bli med barn.” (Dahl, 2007:43).

Författaren skiftar med att använda sig av ”vi”, ”de” och ”du” genom kapitlet. ”Vi” används ibland i samband med ”vi människor” (Dahl, 2007:42). Andra gånger är det mer oklart vem ”vi” syftar på, ett exempel är i inledningen av avsnittet ”Tankar om sex och samlevnad”: ”I början av det här temat pratade vi om moral” (Dahl, 2007:46). ”Vi” kan i det här fallet syfta på läsarna (SFI-eleverna) och författaren. Författaren framställer det sålunda som om det förekommer en dialog mellan denne och SFI-eleverna. Genom att använda ”vi” bygger författaren upp en konsensus om ämnet som diskuteras.

”De” används ofta med hänvisning till invandrare, exempelvis i avsnittet om sexuell frihet: ”Den sexuella friheten i Sverige missuppfattas ofta av många invandrare. De tror, att kvinnor, som går på restaurang utan manlig sällskap, är lösaktiga. De tror att dessa kvinnor inbjuder till sex.” (Dahl, 2007:43). Genom användandet av ordet ”de” framhäver författaren inte bara skillnader mellan svenskar och invandrare, författaren markerar även ett avstånd mellan sig själv och ”dem”, invandrarna.

Författaren använder ”du” för att rikta sig direkt till läsaren. Det görs exempelvis för att visa vad följande stycke ska handla om, exempelvis i början av avsnittet ”Några

årtal”: ”Här nedan kan du se vilka år som olika regler och lagar började gälla i Sverige” (Dahl, 2007:44).

Språket och orden i ”Livskunskap” är mindre heteronormativa. Ordet partner används exempelvis ofta för att hänvisa till relationer mellan människor, exempelvis i avsnittet om den sexuella friheten: ”Det finns också många som tycker att man inte ska ha sex före äktenskapet. Och det finns många som lever i fasta förhållanden med en partner hela livet.” (Dahl, 2007:43). Andra intressanta ordval är själva titeln för kapitlet, ”*Livskunskap*” och titeln till handboken ”Att öppna nya dörrar: Samhällsinformation, nyckeln till Sverige” samt *svenska värdegrunden* som själva handboken handlar om. Genom de här orden kan utläsas att kunskap om den *svenska värdegrunden* är *nyckeln* till Sverige och att den informationen utgör en *livskunskap*. Med andra ord förmedlas att för att kunna leva, bo och fungera i Sverige behöver invandrarna kunskap och information om det ”svenska sättet att leva”.

6.7 Analys av diskursiv praktik

6.7.1 Produktion

Handboken *Att öppna nya dörrar- Samhällsinformation, nyckeln till Sverige* framtogs som nämndes i början av analysen i samband med projektet *Värdegrunder för det svenska samhället*. Syftet med projektet var att testa en ny modell för förmedling av samhällsviktig information till nyanlända flyktingar och invandrare i vuxenutbildningssystemet, som även utgjorde projektets målgrupp (Björk, 2007:3). Det togs även fram en lärarhandledning med liknande struktur som handboken. Samtalsledare rekryterades och fick utbildning för att kunna leda samtalsgrupper inom ramen för den ordinarie SFI-undervisningen (Björk, 2007:8).

6.7.2 Interdiskursivitet

Lagar och regler relaterade till olika sexualitetsfrågor har en framträdande position i kapitlet ”Livskunskap”. Kapitlets syfte är även väldigt tydligt och avgränsat då författaren vill återge vilka lagar som gäller just i Sverige. Genom hänvisning till lagar

markerar författaren vad som är tillåtet och vad som inte är tillåtet i Sverige. Centralt för kapitlet "Livskunskap" är att det därmed präglas av vad jag referera till som en "legal diskurs".

Det sista avsnittet i "Livskunskap" är helt och hållet ägnat lag och regler för äktenskap i Sverige. Frågan är varför äktenskap får ett så stort utrymme i kapitlet. I inledningen till avsnittet "Regler för äktenskap i Sverige" anges följande:

"Den viktigaste regeln säger att man måste vara 18 år för att få gifta sig i Sverige. De svenska äktenskapslagarna är gjorda för att förhindra barnäktenskap och tvångsäktenskap." (Dahl, 2007:49).

Det framträdande sättet att beskriva svenska äktenskapslagar som ett sätt att främst förhindra barnäktenskap och tvångsäktenskap uttrycker ett uttalat samband mellan invandrare, barnäktenskap och tvångsäktenskap.

Det tredje avsnittet "Tankar om sex och samlevnad", som utgörs av citat från olika invandrares uppfattningar om sexualitetsfrågor ska fungera som utgångspunkt för diskussion (Dahl, 2007:46). Citaten presenteras under olika rubriker men utan medföljande kommentarer eller frågor. Därutöver anges heller inga namn eller personernas kön. I inledningen till avsnittet återges dock en koppling till moral: "Det är moralen som avgör hur vi ser på sexualitet. Moralerna bygger på det som människor i ett samhälle tycker är rätt." (Dahl, 2007:46). Författaren anger närmast att tankarna speglar "invandrarnas fördomar om svenskar" och avsikten är att belysa och kritiskt granska dessa fördomar för att få en förståelse av "våra egna fördomar" (Dahl, 2007:46). *Vems* fördomar det är framkommer dock oklart genom ordet "våra". Här är ännu ett exempel där "våra" kan syfta på både författaren och SFI-eleverna eller enbart SFI-eleverna. I slutet av avsnittet delger författaren att avsikten med citaten *inte* är att tala om vad som är sanning eller rätt och fel: "Det viktiga är att försöka förstå hur andra tänker och att fundera över vad man själv känner." (Dahl, 2007:49).

Begreppen förståelse och moral är även centrala för det första avsnittet "Livskunskap": "Om man är ny i Sverige kan det ta lång tid innan man *förstår* svenskarnas syn på sexualitet." (Dahl, 2007:43, min kursivering). Det här exemplet visar hur kapitlet utmärks av en andra diskurs som jag kallar för en "förförståelsediskurs". Även om en uppfostrande diskurs inte utgör en enhetlig diskurs genomsyrar en uppfostrande ton även ovanstående exempel genom att författaren rekommenderar för läsaren för vad han/hon bör göra. "Livskunskap" växlar således

mellan en ”legal diskurs” och en ”förförståelsediskurs”. Interdiskursiviteten är därmed även här ganska hög⁹.

6.7.3 Intertextualitet

Moral, förståelse samt lagar och regler är som jag visade tidigare centrala ord och återkommande teman i kapitlet ”Livskunskap”. Ett annat återkommande tema är olika kulturers varierande syn på sexualitet. Det illustreras i inledningen av ”Livskunskap”: ”Synen på könsroller skiljer sig mycket mellan olika kulturer. Det märker de som flyttar till ett nytt land. Det blir mycket tydligt när det gäller sexualitet.” (Dahl, 2007:42). På så vis ställs ”svenskars syn på sexualitet” i kontrast till ”de andras syn på sexualitet”.

Den svenska sexualiteten beskrivs exempelvis med ord som, ”den fria synen på sex i Sverige”, ”den sexuella friheten i Sverige” och ”naturligare syn på sexualitet” (Dahl, 2007:43). Den svenska öppenheten mot sexualitet sätts i relation till modernitet och ett sekulariserat samhälle: ”Sverige är ett sekulariserat land. Det är både på gott och ont, men betyder att religionen inte bestämmer hur människor ska leva.” (Dahl, 2007:43). Författaren indikerar därmed att i Sverige bestämmer invånarna hur de ska leva (sexuellt) medan personer i ett samhälle där religionen har ett större inflytande har mindre valfrihet: ”Däremot har svenskarna ofta en naturligare syn på sexualitet, än vad man har i mer traditionella och kontrollerande samhällen.” (Dahl, 2007:43). En ”naturligare syn på sexualitet” beskrivs inte uttryckligt av författaren men eftersom det har satts i ett sammanhang som beskriver den sexuella friheten och öppenheten i Sverige drar jag slutsatsen att det är det som författaren refererar till som en ”naturligare sexualitet”. Samtidigt poängterar författaren att ”de flesta svenskarna är försiktiga med sina sexuella relationer.” (Dahl, 2007:43). Författaren anger vidare att det är kvälls- och veckotidningarna som överdriver med sina beskrivningar av svenskarnas frigjorda sexliv (ibid.). Slutligen framhäver författaren att ”det är viktigt att inte generalisera om svenskars moral och syn på sexualitet” eftersom svenskar har skilda inställningar och olika sätt att leva på (ibid.). Det här stycket genomsyras av en uppfostrande ton eftersom författaren återigen anvisar hur läsaren bör tänka och göra.

⁹ Även här använder jag hädanefter diskursnamnen utan citationstecken.

Citaten som används i avsnittet ”Tankar om sex och samlevnad” är tänkta att spegla olika invandrares tankar och erfarenheter. Det problematiska är att dessa tankar, vare sig de är positiva eller negativa, redan har refererats till som fördomar av författaren. Som jag nämnde i förra analysnivån kände jag igen några av citaten från boken *Mellan människor*, exempelvis: ”När jag kom till Sverige, trodde jag inte mina ögon. Jag och min kamrat, vi låg en hel dag på badstranden och tittade på dessa nästan nakna kvinnor.” (Dahl, 2007:47). I samma citat i *Mellan människor* anges däremot även personens namn och land. ”Livskunskap” har valt att ta bort namnet och landet. Det kan bero på att författaren använder citaten som utgångspunkt för diskussion samtidigt som författaren har anmärkt att dessa citat speglar ”invandrares fördomar mot svenskar”. Att använda sig av namn och land kan därmed riskera att koppla fördomarna till en specifik nationalitet.

I referenslistan till kapitlet ”Livskunskap” kan jag notera att förutom *Mellan människor* har författaren använt sig av två andra böcker som producerades i mitten av 1990-talet. Övriga två böcker är från början av 2000-talet. Livskunskap bygger följaktligen till viss del på texter i *Mellan människor*. Intertextualiteten, d.v.s. hur texter bygger på tidigare diskurser och historiens inverkan på en text är därmed tydligt i ”Livskunskap”. Texterna i ”Livskunskap” kan därför även ses som en del av en intertextuell kedja. En intertextuell kedja syftar på hur texter binds samman i samma kedja genom att varje text har spår av en eller flera tidigare texter. I ”Livskunskap” framkommer sålunda kontinuitet i framställningen av hur sexualitet och dess samspel med kön och etnicitet representeras.

Sammanfattningsvis är moral, förståelse, lagar samt olika kulturers syn på sexualitet återkommande teman i ”Livskunskap”. Jag identifierade två diskurser: en legal diskurs och en förförståelsediskurs. Relationen dem emellan och vad det har för konsekvenser ska jag analysera i analysen om social praktik.

6.8 Analys av social praktik

I förgående avsnitt identifierade jag två diskurser som präglar ”Livskunskap”, jag kallar dessa för en legal diskurs och en förförståelse diskurs. Dessa två diskurser som formuleras i texten kan kopplas till kapitlets två huvudsakliga syften: Berättandet om de *svenskar lagar* som rör sexualitet och samlevnad som en hjälp för läsaren att *förstå*

svenskars syn på sexualitet (Dahl, 2007:42). Information om lagar som gäller i Sverige är dock som jag visade i analysen av diskursiv praktik ett sätt att förmedla vad som gäller i Sverige, vad som är tillåtet och vad som inte är tillåtet. Den legala diskursen är således både informativ och uppfostrande i sin ton. Det är emellertid inte enbart delarna som handlar om lagar och regler som är uppfostrande till sin karaktär. Som jag även visade i analysen av diskursiv praktik genomsyrar en uppfostrande ton många delar av kapitlet ”Livskunskap”. Den här informativa och uppfostrande tonen balanseras genom förförståelse diskursen som uppmanar SFI-eleverna till reflektion och diskussion.

Fokuseringen på en förståelse av svenskars syn på sexualitet följer som en röd tråd i kapitlet. Det kan kopplas till integrationspolitikens förändringar av samhällsinformationens innehåll i början av 2000-talet då en *förståelse* för det svenska samhällets grundläggande normer blev ett av samhällsinformationens mål (Kartläggning av samhällsinformation för nyanlända, 2010:7).

Själva handboken *Att öppna nya dörrar- Samhällsinformation, nyckeln till Sverige*, som kapitlet ingår, i är dessutom en del av det större integrationsprojektet *Värdegrunder för det svenska samhället*, vars syfte är just att förmedla samhällsviktig information till nyanlända invandrare. Förförståelsediskursen och den legala diskursen måste därför ses i ljuset av det här.

6.8.1 Sexualitet, kön och etnicitet

Även i ”Livskunskap” är samspelet mellan sexualitet, kön och etnicitet väldigt framträdande. Samspelet mellan sexualitet, kön och etnicitet tar sig uttryck genom framställningar av en svensk sexualitet. Den svenska sexualiteten beskrivs med positiva ord såsom öppenhet och frihet. Vidare ställs den svenska sexualiteten och svenska lagar om sexualitet i relation till invandrades värderingar, tankar och moral om sexualitet. Den svenska sexualiteten görs till norm eftersom det är invandrarna som måste förstå och söka information om det svenska samhället och den svenska sexualiteten (Dahl, 2007:42). Förförståelsediskursen framställs därmed som envägsriktad eftersom det är invandrarna som måste förstå svenskarnas moral och syn på sexualitet.

Skillnader mellan svenskar och invandrare markeras särskilt genom framställningar av skillnader mellan män och kvinnor, exempelvis: ”Olika kulturer har olika syn på hur män och kvinnor ska uppföra sig när det gäller sex.” (Dahl, 2007:42). Kapitlet indikerar även att Sverige är ett helt jämställt land: ”För många är det svårt att förstå att kvinnor i

Sverige har samma frihet som män. Kvinnor har samma rätt att förälska sig, ta initiativ och umgås med det motsatta könet som män har.” (Dahl, 2007:43).

Framställningen av den svenska sexualiteten är inte enbart beskrivande, den är också som jag har visat tidigare reglerande och normerande. Fokuseringen på lagar gör att den svenska synen på sexualitet blir absolut och inte kan motsägas. Maktaspekten är därmed även väldigt framträdande i kapitlet ”Livskunskap”.

7 Avslutande diskussion

I det här avslutande kapitlet ämnar jag först ge en sammanfattande diskussion av skillnader och likheter mellan de två materialen. Sedan presenterar jag mina slutsatser av analysen och diskuterar svaren på mina frågeställningar. Slutligen ger jag rekommendationer för vidare kritisk forskning om sex- och samlevnadsundervisning inom SFI.

7.1 Skillnader och likheter

Den största skillnaden mellan de två materialen är att ”Livskunskap” ingår i en handbok som togs fram inom ett projekt för att specifikt förmedla det svenska samhällets värdegrunder. Därmed är själva produktionen av ”Livskunskap” stark präglad av en fostrande ton. Emellertid är ett av syftena med *Mellan människor* att belysa svenska normer om kärlek och sexualitet. Anmärkningsvärt förekommer ordet normer inte en enda gång i kapitlet ”Livskunskap”. Istället är kunskap om lagar i fokus. Förmedlandet av normer i *Mellan människor* uttrycktes genom vad jag benämnde en uppfostrande diskurs. Kunskap om lagar i ”Livskunskap” gav upphov till vad jag kallade en legal diskurs som präglar kapitlet. Det finns vissa likheter mellan den uppfostrande diskursen och den legala diskursen eftersom den uppfostrande tonen i ”Livskunskap” maskeras genom obestriddig och fast kunskap i form av lagar.

En annan skillnad mellan materialen är att i *Mellan människor* lyfts både citat av svenskars och invandrares syn och tankar om sexualitet fram medan enbart citat från invandrare finns i kapitlet ”Livskunskap”. Därför präglas *Mellan människor* av vad jag kallade en (o)likhetsdiskurs som syftar till att belysa likheter och skillnader mellan och inom svenskar och invandrare. Det finns likheter mellan (o)likhetsdiskursen och dialogdiskursen i *Mellan människor* och förförståelsediskursen i ”Livskunskap”. Både dialogdiskursen och förståelsediskursen uppmanar SFI-eleverna till reflektion, samtal och diskussioner. Förförståelsediskursen i ”Livskunskap”, som jag kopplade till ett av kapitlets syften: för läsaren att *förstå svenskars syn på sexualitet*, har också likheter med

Mellan människors (o)likhetsdiskurs då den till en viss grad även belyser skillnader mellan svenskars och invandrares syn på sexualitet.

7.2 Slutsatser

Syftet med uppsatsen har varit att undersöka hur sexualitet, kön och etnicitet framställs och formuleras över tid i sex- och samlevnadsundervisningsmaterial inom SFI. I det här avsnittet går jag därför tillbaka till mina inledande frågeställningar för att se i vilken mån de har besvarats.

1. Hur framställs sexualitet och hur ser samspelet mellan sexualitet, kön och etnicitet ut i sex- och samlevnadsundervisningsmaterialet inom SFI?

I både *Mellan människor* och kapitlet ”Livskunskap” framställs sexualitet genom ett ständigt samspel mellan framställningar av kön och etnicitet i linje med Nagels teorier. Dessa framställningar görs genom refereringar till olika kulturers varierande syn på sexualitet som är återkommande teman i båda materialen. Det här perspektivet medför att samspelet i materialet mellan sexualitet, kön och etnicitet etablerar konceptuella avgränsningar mellan svenskars och invandrares syn på sexualitet. Det vill säga, de påstådda skillnaderna i sexualitet skapar alltså en markeringsgräns mellan svenskar och invandrare. Vidare markeras skillnader mellan svenskars sexualitet och invandrares sexualitet särskilt genom framställningar av skillnader mellan synen på män och kvinnor. Framställningen och förmedlandet av en svensk sexualitet och svenskars syn på sexualitet är i fokus i båda materialen.

I *Mellan människors* görs framställningarna av en svensk sexualitet genom att skillnader i hur Sverige var ”förr” och hur Sverige är ”nu” uppmärksammas. Förr refereras till när Sverige var ett traditionellt samhälle och normer styrde individernas liv. Det här ställs i motsats till det moderna Sverige där individen har större valfrihet att bestämma över sitt eget liv. Den svenska sexualiteten är således kopplat till individers valfrihet att själva bestämma hur man exempelvis ska leva sexuellt. Samtidigt betonar författaren i *Mellan människor* att normer och värderingar fortfarande finns och har en viss inflytande över människors liv i Sverige men att de är dolda och svårare att se eftersom människor lever så olika liv.

I kapitlet "Livskunskap" görs framställningen av en svensk sexualitet, förutom genom att kulturella skillnader uppmärksammas genom att lagar om sexualitet ställs i fokus. Den svenska sexualiteten beskrivs i "Livskunskap" med meningar som "den fria synen på sex i Sverige", "den sexuella friheten i Sverige" och "naturligare syn på sexualitet". Även i "Livskunskap" ställs den "svenska öppenheten mot sexualitet" i relation till Sverige som ett modernt och sekulariserat samhälle som i sin tur ställs i kontrast till traditionella och kontrollerande samhällen.

2. Vilka maktaspekter och diskurser kan urskiljas i materialet?

- Hur kopplas dessa till intersektionen mellan sexualitet, kön och etnicitet samt till framställningen av svenskar och invandrare?

I analysen identifierade jag följande tre diskurser som formulerades i *Mellan människor*: en (o)likhetsdiskurs, en uppfostrande diskurs och en dialogdiskurs. I kapitlet "Livskunskap" identifierade jag två diskurser: en legal diskurs och en förförståelsediskurs. Maktaspekterna i materialet kan belysas genom dessa diskurser. Den legala diskursen och den uppfostrande diskursen illustrerar tydligast hur materialen är normativa genom att de förespråkar och förmedlar en svensk syn på sexualitet, såsom den framställs i materialen. Genom fokuseringen på lagar i kapitlet "Livskunskap" framställs särskilda perspektiv på sexualitet som obestridlig och absolut kunskap. Kategoriseringen och åtskillnaden mellan svenskar syn på sexualitet och invandrades syn på sexualitet gör således den svenska synen på sexualitet till måttstock för en ideal och normal sexualitet. Det kan exempelvis belysas genom förförståelsediskursen som klargör att invandrarna måste söka kunskap och förstå det svenska samhället och den svenska sexualiteten. Materialens uppfostrande och normativa ton balanseras genom dialogdiskursen i *Mellan människor* och till en viss del även genom förförståelsediskursen i "Livskunskap" då dessa diskurser syftar till att hålla en dialog med läsaren (SFI-eleverna) och föreslår reflektion och diskussion kring frågorna som tas upp i materialen. Gemensamt för de båda materialen är att kunskap och dialog om sexualitet anses vara en väg in i det svenska samhället och att synen på skillnader i sexualitet har identifierats som ett problem i integreringsprocessen.

3. Går det att se kontinuitet eller förändring i hur sexualitet, kön och etnicitet framställs i de två olika materialen och i så fall vilken/vilka?

Både kontinuitet och förändring kan urskiljas genom analysen av materialen. Kontinuitet i hur sexualitet, kön och etnicitet framställs kan noteras som tydligast genom att kapitlet ”Livskunskap” bygger på texter från *Mellan människor*. Några av citaten från *Mellan människor* används exempelvis även i ”Livskunskap”, men då utan namn och nationalitet. Formuleras i *Mellan människor* och de diskurser som formuleras i ”Livskunskap”.

Förändringar i framställningen av sexualitet, kön och etnicitet är kopplad till hur förmedlandet av materialets olika budskap förs fram. Således är kunskap om lagar som ett att förstå ”svenskars syn på sexualitet ” väldigt central i ”Livskunskap” medan *Mellan människor* syftar till att dels inspirera till samtal och diskussion om sexualitet och dels belysa normer om sexualitet i Sverige. Materialens olika syften kan i sin tur kopplas till hur *samspelet* mellan de olika diskurserna i de två materialen speglar förändringar i integrationspolitiken som SFI är en del av. Införandet av integrationspolitiken år 1997 med dess betoning på *samhällets mångfald* och målet om *värnandet om grundläggande demokratiska värden* och av en *samhällsutveckling som präglas av ömsesidig respekt och tolerans* tar sig uttryck genom (o)likhetsdiskursen, uppfostrande diskursen respektive dialogdiskursen som formuleras i *Mellan människor*. I början av 2000-talet blev även en *förståelse* för det svenska samhällets grundläggande normer ett nytt mål för integrationspolitikens samhällsinformation. Introduktionen av fokuseringen på *förståelse* för det svenska samhällets grundläggande normer kan därmed vara en förklaring till det stora fokus som har lagts på just detta i ”Livskunskap”.

En av svagheterorna med att använda Faircloughs CDA som en analysmodell är att det faktiska användningen och tolkningen av materialet för sex- och samlevnadsundervisning utelämnas, som jag klargjorde i metodkapitel har dock det här, om än viktiga och intressanta angreppssätt, inte inrymt i uppsatsens syfte. Jag har använt mig av CDA för att belysa de normativa aspekterna i materialet och hur samspelet av sexualitet, kön och etnicitet framställs på ett stereotypiskt sätt där en svensk sexualitet agerar som en måttstock för en sund, jämställd och frigjord sexualitet.

CDA är ett användbart verktyg för text eftersom den tillåter en genomgående kritisk lingvistisk, språklig och samhällsrelaterad analys genom textmediet. Fairclough fastställer klara analysnivåer och deras syften, om än med något grumliga gränser, vilket förenklar en analys. Dock kan det anmärkas att en av de största nackdelarna med att använda sig

av Faircloughs version av kritisk diskursanalys är att det aldrig tydligt framgår med vilken eller vilka teorier den tredje analysnivån, den sociala praktiken, går att kombinera med de föregående nivåerna och den diskursteoretiska bakgrunden överlag, och här erbjuder Fairclough, som vitt som jag har erfarit, heller inga precisa rekommendationer. Det är dock min uppfattning att det är upp till forskaren själv att göra valet efter hennes/hans förståelse men att detta bör göras med klara mål och en grundläggande tanke om att inte orsaka motsägelsefulla resultat.

Som jag hoppas har framgått genom uppsatsen, och vilket jag har upprepat flertalet gånger, har forskningen i denna uppsats försökt etablera vilka maktrelationer som är i spel i materialet jag har analyserat. Som jag också har sökt klargöra är att i materialet har författarna, medvetet eller omedvetet, genom pedagogik och information, etablerat en tydlig dikotomi mellan vad som anses vara svenskar och invandrare och deras respektive sexualitet. Sett på det här sättet framstår ganska tydligt ett mönster där skillnader i uttryck av sexualitet anses vara stor mellan svenskar och icke-svenskar och som anses vara så pass stor att den utgör ett potentiellt hinder för samhällsintegrationen. Vidare har jag också visat hur dessa skillnader bygger vidare på svenskar/icke-svenskar dikotomin och etablerar nya efter linjerna naturlig/hämmad, sund/osund, rättvis/orättvis, rationell/lustdriven. Detta leder naturligtvis in på en större diskussion om integrationspolitik och statliga maktkonstellationer men detta går dessvärre långt utöver denna uppsats syfte och rymd.

7.3 Rekommendationer och framtida forskningsuppgifter

Att endast undersöka sex- och samlevnadsundervisningsmaterial inom SFI har självklart sina begränsningar. Min undersökning säger exempelvis inget om hur tillgången eller kvalitén på materialet påverkar sex- och samlevnadsundervisningens omfattning och innehåll. Överlag anser jag att det därför behövs mer empiriska studier om sex- och samlevnadsundervisning inom SFI. Antropologiska studier om sex- och samlevnadsundervisning inom SFI kan därför vara ett slags alternativ till diskursanalyser.

- Vilka föreställningar om sexualitet, kön och etnicitet finns i SFI-undervisningens ordinarie läromedel?

- Vilka likheter och skillnader finns jämfört med material specifikt utformat för sex- och samlevnadsundervisning på SFI?
- Hur tolkas materialet av SFI-elever och hur mottas sex- och samlevnadsundervisning av SFI-eleverna?
- Undersöka sex- och samlevnadsmaterial som riktar sig till lärare och som används som lärarhandledning.

8 Referensförteckning

8.1 Litteratur

Ambjörnsson, Fanny (2007). *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront förlag.

Bergström, Göran & Boréus Kristina (2005). *Diskursanalys i Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Bergström, Göran & Boréus (red.). Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Bolin, Anders (2005). *Om sex- och samlevnadsundervisning för SFI-elever: Intern rapport frånfokusgruppsintervjuer*, RFSU.

Bredström, Anna (2008). *Safe sex; Unsafe identities: Intersections of "Race", Gender and Sexuality in Swedish HIV/AIDS Policy*. Linköping: Department of Social and Welfare Studies (Linköping Studies in Arts and Science No. 424). Linköpings University.

Butler, Judith (2007). *Genus trubbel. Feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.

Carlsson, Maria (2002). *Svenska för invandrare- brygga eller gräns? Syn på kunskap och lärande inom SFI- undervisningen*. Göteborg: Department of Sociology (Göteborg Studies in Sociology No. 13). Göteborgs Universitet.

Chouliaraki, Lilie & Fairclough, Norman (1999). *Discourse in late modernity: rethinking critical discourse analysis*. Edinburgh: Edinburgh Univ. Press.

De los Reyes, Paulina, Molinari, Diana (2005). *Intersektionalitet*. Malmö: Liber

Fairclough, Norman (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press

Fairclough, Norman (1995). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London: Longman.

Gemzöe, Lena (2003). *Feminism*. Första upplagan. Stockholm: Bilda Förlag.

Hylland Eriksen, Thomas (1993). *Etnicitet och nationalism*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.

Laskar, Pia (2005). *Ett bidrag till heterosexualitetens historia. Kön, sexualitet och njutningsnormer i sexhandböcker 1800-1920*. Stockholm: Modernista

Lindberg, Inger (1996). *Svenskundervisning för vuxna invandrare (sfi) i Tvåspråkighet med förhinder? Invandrar- och minoritetsundervisning i Sverige*. Hyltenstam, Kenneth (red.).

Lykke, Nina (2007). *Intersektionalitet på svenska i Kulturstudier i Sverige*. Axelsson, Bodil & Fornäs, Johan (red.). Lund: Studentlitteratur.

Nagel, Joane (2003). *Race, ethnicity and sexuality. Intimate intersections, forbidden frontiers*. New York: Oxford University Press.

Rosenberg, Tiina (2002). *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: WS Bookwell.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (1999). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

8.2 Offentligt tryck

Skolagen (SFS 1985:1 100). Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Förordningen om svenskundervisning för invandrare (SFS 1994:895). Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Kursplanen för SFI (SKOLFS 2009:2). Stockholm: Utbildningsdepartementet.
Läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94). Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Proposition Sverige, framtiden och mångfalden- från invandringspolitik till integrationspolitik (Prop.1997/98:16). Stockholm: Inrikesdepartementet.

Propositionen om nyanlända invandrares arbetsmarknadsetablering (2009/10:60). Stockholm: Integrations- och jämställdhetsdepartementet.

8.3 Elektroniska källor

Lafas hemsida. www.lafa.nu Senast besökt 2010-03-18, kl. 20.24

Skolverkets hemsida om Svenskundervisning för invandrare. <http://www.skolverket.se/sb/d/389#paragraphAnchor0> Senast besökt 2010-03-18, kl. 14.16

8.4 Övrigt material

Björk, Cornelia (2007). *Värdegrunder för det svenska samhället. En kartläggning av tankarna bakom projektet samt identifikation av faktorer som kan påverka verksamhetens förmåga att lyckas*. Konkludo AB utvärdering och utredning

Díaz, Carlos & Lenke, Karin (2008). *ABC om HBT till SFI*. RFSL

Dahl, Muna (2007). *Att öppna nya dörrar- Samhällsinformation, nyckeln till Sverige*. Länsstyrelsen Västra Götalands län och Göteborgsstad.

Centerwall, Erik (1996). *Mellan människor- tankar om sexualitet och samlevnad o Sverige och världen*. Stockholm: Lafa, Stockholms läns landsting.

Folkhälsoinstitutet & Mossberg (1996). *Det mest privata. I det svenska folkhälsoarbetet*. Trelleborg: Skogs Boktryckeri AB

Frank, Martina (2001). *Kunskapens villkor. En studie om invandrade kvinnors kunskaper om kroppen*. Andra upplaga. Lafa, Stockholm läns landsting.

Handlingsplanen från FN:s fjärde kvinnokonferens i Peking (1995). Hämtad från Regeringskansliet Utrikesdepartement
<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/01/20/20/246254a1.pdf>, hämtat 2010-02-10

Kartläggning av samhällsinformation för nyanlända. Länsstyrelsen i Stockholms län (2010). http://www.ab.lst.se/upload/Kartlaggning_av_samhallsinformation2010.pdf, hämtat 2010-02-15.

På tal om samlevnad och sexualitet. Handlingsprogram för att förebygga aborter och sexuellt överförbara sjukdomar. För genomförande under åren 1998- 2003. Landstinger i Kalmar län (tryckår ej angivet). hämtat 2010-02-15.

Runeborg, Anna (2008). *Sexuality a missing dimension in development*. SIDA SOU 2004:13. *Samhällets insatser mot hiv/STI: att mäta förändring. Betänkande från Hiv/aids- utredningen*. <http://www.sweden.gov.se/content/1/c4/30/04/91206404.pdf>, hämtat 2010-02-15.

SFI – resultat, genomförande och lärarkompetens. En utvärdering av svenska för invandrare. Stadskontoret (2009:2).
<http://www.statskontoret.se/upload/publikationer/2009/200902.pdf>, hämtat 2010-02-15.

Silfverstolpe, Magnus (2006) *Kropp och sexualitet*, Lafa, Stockholms läns landsting

Sverige internationella policy för sexuell och reproduktivhälsa och rättigheter (2006). Regeringskansliet Utrikesdepartement,
<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/06/49/89/6cd21f93.pdf>, hämtat 2010-02- 10

Tanner Krantz, Monica (1998) *Samtal över gränser*, Lafa, Stockholms läns landsting